

CODEX FESTI BREVIATI CORVINIANUS.

II. Abdul Hamid khan Ő Felsége fejedelmi ajándékaul egyebek közt egy Festus epitomatus-féle kéziratot is kaptunk, melynek pontos collatióját és kritikai méltatását ma van szerencsém a tek. Akademiának bemutatni.

Mielőtt azonban magát a codexet néznők, jó lesz ama történetét illető levéllel megismerkednünk, melyet a milanói herceg 1488. nov. 10. Corvin Jánoshoz intézett s mely most a milanói állami levéltárban őriztetik. (Mátyáskori Diplom. Emlékek III. 445. lap. Magyar Könyv. Szemle II. 149. lap.)

A levél így szól:

Mediolani x. Novembris 1488.

Duci Joanni Corvino.

Crebris quondam exterarum gentium im Italiam incursionibus effectum est, ut nonsolum Romana, idest, latina lingua amissa sit, sed omnes fere preclarissimorum auctorum libri sint ex Italia asportati. Ex quibus quicquid reliquiarum superfuit, videmus beneficio Dei optimi maximi, qui ingenia horum temporum aperuit, in lucem productum esse, sed desunt adhuc multa, inter que maxima portio est doctissimi vocabulorum interpretis Festi Pompei, quem integrum in Biblioteca Vestra et quam Serenissima parentis Vestri Majestas summa sua laude, et opera vera Regia comparat, aut inter libros eruditissimi Viri Domini Thadei Parmensis preceptoris Vestri esse certo accepimus, qui nuntius ingenti profecto nos letitia affecit, cum putarem alioquin pulcherimum opus penitus esse deperditum, hujus igitur habendi non parvo desiderio incensi sumus nos et Illustrissimus patruus noster, qui his studiis admodum delectatus et libentissime legit, que non sint vulgo comunicata. Quare hortamur et quam possumus, studiosis-

sime rogamus Illustrissimam Dominationem Vestram, ut hujus eruditissimi voluminis participes nos faciat, ex his duobus alterum impertiendo, ut aut librum ipsum ad nos mittat tantisper, dum hic transcribi curemus, aut istic ipsa ejus exemplum confici jubeat quam emendatissimum ac quam celerius fieri possit, deinde ad nos mittatur. Hoc tanti a nobis estimabitur, ut inter jucundissima Dominationis Vestre erga nos obsequia collocaturi simus.

E levélnél mindenek előtt két dolgot kell észrevennünk: hogy aláírás nélkül való, s hogy nem itt az országban, hanem a milanói állami levéltárban találták. Ez t. i. csak *minuta*, azaz conceptus, melyről a valódi levelet másolták; hogy a hercegi hivatal szükség esetében az elküldött levél szövegét bírhatta, a fogalmazványt eltették, s így került az a milanói állami levéltárba, hol jelenleg egyéb hivatalos levelek minutáival könyvbe van kötve, amint azt báró Nyáry Albert tudós tagtársunk szives közléséből tudom.

A mi magát a szöveget illeti, tudnunk kell, hogy a levél írásakor a Paulusféle Festus már nem tartozott azok közé, *que non sint vulgo communicata*, mert az editio princepsé már rég megjelent volt és pedig ugyancsak Milanóban, 1471. ezen cím alatt: Sextus Pompeius Festus de verborum significatione. Továbbá a valódi Festus is föl volt már fedezve s több éve Olaszországban; mert Manilius Rhallus (kiről csak annyit tudunk, hogy Olaszországban görög szülőktől született, hogy X. Leo cretai püspökké tette s hogy az Academia Pontaniana tagja volt) a most Nápolyban az állami könyvtárban IV. A. 3-nak jelezett Festus-codexet 1480 körül vitte volt Illyricumból Rómába. Rávonatkozólag ezt írja 1489-ben Politianus:

Ostendit mihi Romae abhinc quadriennium Manilius Rallus Graecus homo, sed Latinis literis adprime excultus fragmentum quoddam Sex. Pompei Festi e. q. s. (Müller Praef. II. l. 2. j. Th. Mommsem Abhandl. der Berl. Akad. 1864. 58. lap.)

A dolgot úgy kell tehát képzelnünk, hogy annak, ki a milanói herceget e levél megírására bírta, volt tudomása e Festus-codex léteztéről, de egyúttal csonka voltáról is, azért gondolta, jó lesz Mátyás király udvaránál tudakozódni, a hol nagyban gyűjtik az efféléket, hátha ott teljes Festus van: hiteles másolatát nem volna nehéz megkapni, s így egy megbecsülhetetlen kincsnek jutnának birtokába.

A levélből ezt csak sejtve lehet kiolvasni. Úgy látszik, írójának sem a Paulus-féle Festusról, sem a valódi Festusról nincs kellő tudomása. Csak hallja, hogy van egy teljes példány belőle vagy Mátyás királynak, vagy Thadeus Parmensisnek, azaz Ugolettinak a könyvtárában, *qui nuntius ingenti profecto nos letitia affecit cum putarem alioquin pulcherimum opus penitus esse deperditum.*

Az a hír, melynek annyira örültek, fájdalom nem volt igaz. Se Mátyás királynak se Ugolettinak nem volt Festusa. A Rhallustól fölfedezett csonka kéziraton kívül más Festus-codexet akkor sem ismertek, most sem ismerünk.

Ha küldtek is codexet feleletül ama kérésre, habár az is még kérdés, az a codex csak a Paulus-féle epitomét foglalhatta magában.

Készakarva nem neveztem meg eddig a levél íróját. Ha nincs is aláírása, az 1488. nov. 10. való kelte s a benne említett Illustrissimus patruus elég bizonyosság arra, hogy Galeazzo János írta, ki 1476—1494. uralkodott, kinek nagy bátyja, *qui his studiis admodum delectatur*, Moro Lajos volt, s kinek hugát Blanca Máriát Corvin Jánosnak szánták volt feleségül. (V. ö. C. Cantù Cronologia. Turino. 1839. 302. lap.) Egy más, igen fontos tudnivaló az, a mit Dethier codexünk előbbi kötéséről mond. Dethier lajstroma szerint ez és még három codex t. i. a *Scriptores Historiae Augustae*, a Candidussal egybe kötött Vitruvius s a Concorezio «*Ils se distinguent par la relieure en veau (un en parchemin) sur laquelle il y a des bordures d'abeilles et le timbre en buste du Duc avec la légende Franciscus Sforza Mediolanensium Dux POMPPP.*

Tehát Franciscus Sforza s nem Galeazzo János, s nem Moro Lajos. Franciscus Sforza 1447—1466. uralkodott. Eszerint codexünk ebből az időből való és semmi köze ama kézírathoz, melyet Galeazzo János 1488-ban Corvin Jánostól kért¹⁾. Sőt most már az is bizonyos, hogy mit akartak azzal a levéllel. Nem Paulus Diaconus excerptumat kérték, ami maguknak is megvolt, hanem egy teljes Festus-példányt ohajtottak, ami nekik nem volt meg, de Mátyás udvaránál is hiába kereste¹⁾.

¹⁾ Chronologiai okoskodásunk mellett bizonyít a Vitruvius-Candidus-féle Sforza-codex is, melynek végére a leíró ezt jegyezte: *finivi die ultimo Novembris M.cccc.Lxiii.*

Hogy került az és a másik három Sforza-codex a Corvin-codexek közé, arról semmit sem tudunk. Lehet hogy ajándék, lehet hogy más valaminek fejében; de annyi kétségtelen, hogy nem a Corvina számára készült codexek. (Csontos helyesen cselekedett, midőn a «kétségtelen» és a «valószínű corvinák»-tól elkülönítette.)

Tudós elnökünk Pulszky Ferencz f. é. június 4. olvasott akad. értékezésében (Magy. Könyvszemle II. 150. lap) azt gyanítja, «hogy Corvin János csakugyan megküldte a kért kéziratot a milanói herczegnek, s hogy ez azt újra bekötvé, három más kézirattal együtt küldte vissza, feltéve, hogy a herczeg ki nem cserélte a kölcsönvett példányt, mert a kezünkben lévő kézirat nem is Festus Pompejus egész munkája, hanem csak Paulus Diaconus kivonata». Az eddigi értekezésemben kitért adatok tudós elnökünk eme gyanítását, a mint világosan látszik, nem igazolják.

De akár hogy került is codexünk a Corvina codexei közé; az a tény, hogy közéjük került, hogy velük együtt őrizte meg számunkra a sors, úgy hiszem, elégséges ok arra, hogy róla szótunkban a corvinianusokkal közös sorsának emlékezetére, ezt is egyszerűen Codex Corvinianusnak nevezzük.

A Corvinianus archetypusa.

A Corvinianus archetypusa valami régi codex volt, mely tudtunkkal már nem létezik, ha csak azok közt nincs, melyeket Nápolyban és Párisban őriznek, de senki eddig meg nem vizsgált. Hogy a Barth említette angolországi codexek közül egyik sem az, kétséget sem szenved. A Corvinianus ugyanis Festus Pompeiusnak, azok pedig Barth bizonyossága szerint Pomponius Festusnak nevezik a munka szerzőjét. (Müller Praef. XII. lap.)

Hanem azért, ha codexünk archetypusa elveszett is, célunkhoz képest elég jól ábrázolhatjuk.

1. Alakja nyolczadrét volt, levelei egyhasábosak, egy-egy lapján körülbelül annyi sor, mint a Corvinianusban.

2. Minusculákkal és kurtítójelekkel volt írva.

3. Szövegében javítások, egyik-másik oldalán rövid marginalék találkoztak.

4. Egészben véve régi jószág volt: leveleinek a rendje már bomlófélben; írása több helyütt olvashatatlan.

Mindezeket a tulajdonait következőleg bizonyítjuk:

Mennyi volt az archetypus egy-egy levelének szövegterjedelme, mutatja a Corvinianus. Codexünk írója az anyacodex leveleit két helyütt is fölcserélte. Az első csere helyén a Monodos czikk *dentium loco* szavaival kezdődő s *Mediocriculus . . . ducival* végződő levél a Mutini Titini-vel kezdődő s *Me pro mihi dicebant antiqui*-vel végződő levél után került. E csere által hátra jutott levél eleje, mely még a Monodos czikkhez tartozott, érthetlenné vált, azért másoló el is hagyta, s mindjárt a Minotauri czikkkel folytatta írását.

A másik csere a P betűben történt. Itt a Pilat—Piatrix tartalmú rész ugyanis a *Piamentum — Putus . . . impedimentis*-ig való rész után következik. A hátrakerült levél kezdődött Pilat-tal s végződött Piatrix czikk *solita* szavával; az előre került levél nyilván a Piatrix czikknek hátralevő szavaival, *quam alii sagam vocant*-tal s a rájuk következő *Piamentum* czikkkel kezdődött s a *Putus* czikk *manerent* szavával végződött. Minthogy a csere következtében a kezdő mondat a maga czikkétől elesett, s ennél fogva érthetlenné vált, a másoló egyszerűen elhagyta. A *Putus* czikk hiányzó része e csere következtében a Piatrix czikk alá került. Esetleg *p*-vel kezdődvén a másoló új czikknek nézte, s habár értelmetlen, mégis meghagyta s vörös initialéval írta:

Pure aurum quoque putatum dici solent e. q. s.; pedig a *Putus* czikknek *quod decisis impedimentis remanerent* szavaihoz tartozólag így volna *purae*. *Aurum quoque putatum dici solet e. q. s.*

Ha most a helyüket váltott részek terjedelmét a Corvinianus egy levele terjedelmével összemérjük, azt látjuk, hogy a kettő körülbelül egyenlő, a miből az következik, hogy az anyacodex a miénkhez hasonló alakú, hasonló nagyságú volt.

Hogy minusculákkal volt írva, kitűnik abból, hogy a Corvinianus írója azokat a betűket, melyek a minuscula írásban egy-máshoz többé-kevesebbé hasonlítanak, sokszor összetéveszti.

Hadd tanuskodjanak róla a következő példák:

cl d-nek írva: *Andare, Anclare* helyett.

c i-nek: *Punctariolas* helyett *Punitariolas*.

r i-nek : Castrensi helyett Castiensi.

Enubro helyett Enubio.

r n-nek : Irpini alatt agros helyett agnos.

n r-nek : Fontinalia helyett Fortinalia.

ff-nek : Solla sedilia helyett Sola fedilia.

ti n-nek : Tituli alatt Titi helyett tin.

li b-nek : Aquilius helyett aquibus.

Hogy az anyacodex kurtítójelekkel, úgynevezett compendiumokkal volt írva, bizonyítják a Corvinianus következő hibái:

Daedalam alatt a másoló a veritate rerum helyett a veritate Rex-et írt. Az anyacodexben *rex* állott s azt rex-nek nézte. Nagy betűvel is kezdi; mert a királyt mindig nagy betűvel tiszteli meg.

Solitaria alatt hostiarum helyett hostia ex-et írt, mi csak hostia *x*-ből magyarázható.

Anus alatt annorum helyett annox áll, mi azt tanúsítja, hogy az anyacodexben anno *x* volt.

Dextrarum tibiaram helyett Dextrarum ex tibiaram áll, mi szintén ama compendiumból származott.

Captus helyett Capter-t olvassunk; mert az anyacodexben Capt' állott, s a másoló azt Capt'-nek nézte.

Amussim alatt regulariter helyett regularitur-t látunk; mert az eredetiben regularit' vagy regularit' volt írva, a mit regulariter helyett regularitur-nak is lehetett olvasni.

Nequitum alatt meg nequiter áll nequitur helyett.

Adsipere az archetypusban így volt írva: Adsipê. Másolónk Adsipê-nek nézte s Adsipemnek írta.

Sexus alatt natura-t nam-nak olvasta; mert nâ formálag volt rövidítve, mit nâ-nak nézett. Vel alatt natura-t maga is azzal a compendiummal írja. Repastinari alatt ugyanazt a compediumot a Corv. B. Gu. 1. 2. pr-sel együtt natum-nak, az L. pedig ugyancsak nam-nak olvasta.

Columnae alatt culmina-t culiam-nak mondja a Corvinianus. Világos bizonyosága annak, hogy az eredetiben culia állott, s hogy a másoló azt culiâ-nak vette.

A pro, prae, par és per-félét sokszor föleseréli. Grallatores alatt perticis helyett particis-t mond, mert pticis-nek volt írva, mit így is, úgy is lehetett föloldani. Praepetes helyett Perpetes-t, Praefericulum helyett Perfericulum-ot olvasott. A compediumnak

megfelelő betűt néha rossz helyre iktatja; péld. Spintrinix, Ambrubiales (Spintirnix, Amburbiales helyett).

Még csak ezt a három példát említem:

Euboicum alatt nostro helyett nŭo, mi numero-t jelent. A másoló azért olvasta így, mert az eredetiben nro állott.

Caeditiae alatt a domini helyett admodum áll, mi adni compendiumra mutat.

Locupletes alatt domini helyett diu áll, mi szintén dni compendium mellett bizonyít.

Kétségtelen tehát, a mit bizonyítás nélkül is könnyű elhinni, hogy az archetypus kurtító jelekkel volt írva.

Következik amaz állításunk bizonyítása, mely a szöveg kritikájára nézve igen fontos, hogy t. i. az anyacodexben javítások és marginálék is voltak.

A javításokra nézve a következő tanuságos példákat mutatom be:

epit. 96, 14. Gramiae oculorum sunt vitia, quas alii glamas vocant. Lindemann szerint B-ben galmas-t az edit. pr.-ben gramas-t olvasunk. B. oldaljegyzete grammæ-t mond.

A Corvinianus, a mint látni fogjuk, az edit. pr. kódexének közeli rokona lévén, archetypusában nyilván gramas állott; de a javító kéztől ilyenképen glamas-ra igazítva: ^lgramas. A Corvinianus írója ezt így értette gramas; meghagyta tehát az r-t, s az l-t a g és r közé iktatta, s lett belőle glamas, miben mind a két szóalak egybe van forrasztva.

epit. 104, 14. Ilia dicta ab ina, quae pars chartae est tenuissima.

A Berolinensisnek ab ina-ra vonatkozó oldaljegyzete így szól: *vel a lina*. Ebből kiderül, hogy codexünk írója nyilván ilyest másolt: ^labina; mit abban a hiszemben, hogy az l még belevaló a szóba, albina-nak írt.

epit. 155, 2. Medioericulus alatt Ridibundum helyett a Corvinianusban ezt olvassuk: rubidbondum. Az eredetiben tehát ^drubibundum állott.

epit. 31. 15. Brutum antiqui gravem dicebant.

Brutum csak M. és Gu. 2-ben van. B. Gu. 1. pr. Bu-

trum-nak mondja. L.-ben az egész czikk így hangzik: Butrum antiqui brutrum dixerunt. Codexünk archetypusában a Gu. 1. és pr.-szel való rokonságánál fogva eredetileg Butrum állott; de a javító kéz Brutumra akarta kiigazítani, ilyenképen Butrum. Másolónk a pontra nem ügyelt s a szót hibástól javításostól Brutrum-nak írta.

epit. 93; 6. Flaminia[†] alatt vivos helyett vivofif áll, miből azt lehet következtetni, hogy az archetypusban eleinte hibásan volt írva; de utóbb vivos-ra változtatva: vivis^{os}.

Hogy oldaljegyzetek is voltak az archetypusban, vagyis hogy azok a marginalék, melyek a Corvinianusban találkoznak, már az anyacodexben megvoltak, azt magából a Corvinianusból lehet kideríteni.

A Chaos czikk eleje a 28. levél első oldalán greci & nos hiare dicimus unde Janus detracta aspiratione nominatur stb. szavai a 28. levél másik oldalán állanak, de a kéz, mely a cod. görög szavait írta, a Janus-ra vonatkozó oldaljegyzetet, még az előbbi oldalra iktatta: *ἰανὸς dixit ἵρ.*, mi azt bizonyítja, hogy a marginale nem olyan javítótól származik, a ki olvasás közben maga tesz megjegyzéseket, hanem hogy a jegyzet az anyacodex margójáról került ide.

A Clavim czikkhez, mely a 30. levél másik oldalán áll, oda van jegyezve: *κλέειν κλεῖν* (a mi *κλεῖειν, κλεῖν* akar lenni); pedig ez az előbbi oldalon álló Claudere-féle czikkre szól, melynek *descendit* szava után «vulgo additur *κλεῖω καὶ κλεῖς*, quae om. L. M. Gu. 1. 2. S. *ex Gr. descendit κλεῖω καὶ κλεῖς* (sic) B. *caeo caecleis pr.*»

A 43. levél másik oldalán *ἐξαγωγὴν* Examussim czikk elé van írva, pedig az a következő Exagogen czikkhez tartozik.

Epit. 296, 7. Sors et patrimonium significat stb. A Corvinianusban ez áll: Sors est patri *κληρὸς* significat. Az első kéz patri és significat közt hézagot hagyott; mert az író a patrimonium szót nem birta volt elolvasni. Az archetypusban a Sors elé oda volt jegyezve *κληρὸς*. A görög kéz abba volt, hogy a hézag annak a számára van, s abba iktatta; a mi által az úgy is érthetlenné vált mondatot még jobban elferdítette.

A felsorolt példákblóvilágosan kiderül, hogy az oldaljegyzetekre vonatkozó állításom ellen kifogást tenni nem lehet.

Az anyacodex leveleinek a rendjére vonatkozó állításomat nem szükséges külön bizonyítanom. Ama bizonyíték, mely az archetypus egy-egy levelének szövegterjedelmét mutatta, egyúttal e levelek bomlófélben való rendjét is kiderítette.

Hátra van még annak bizonyítása, hogy az archetypus írása többhelyütt már olvashatatlan volt.

Egyik jelenségét az imént említettem, t. i. a Sors-féle cikk-nél, melynek *patrimonium* szavát a másoló csak félig bírta volt elolvasni.

De ilyen félbehagyott szóval s a hiány kiegészítésére való hézaggal elégszer találkozunk:

Epit. 15, 5. *Arbitrarium* alatt *apud* helye üres.

63, 3. *Coelibari* » *ominetur* » »

66, 9. *Cella* » *occulta* » »

67, 12. *Dracones* » *Aesculapio* » »

68, 8. *Damium* » *damiatrix* » »

79, 2. *Exterraneus* helyett *Extēri* neaf.

83, 9. *Formiae* alatt *Hormiae* helye üres.

84, 1. *Foedus* alatt *porca* helyett *po* és hézag.

101, 11. *Hippius* alatt *ex eo et Pagaside*-ben *et*-nek a helye üres.

116, 12. *Lingula* alatt *exsertae* helyett *ex* és hézag.

183, 10. *Ordinarius* alatt *adeuntium* helyett *ad* és hézag.

223, 16. *Praeficae* » *ipsum* » *ip* » »

252, 3. *Proculiunt* helyett *Procul* és hézag.

243, 1. *Portunus* » *Portu f*

241, 1. *Punici* alatt *Phoenice* helyett *p* és hézag.

258, 7. *Quando cum* helyett *Quand* (héz.) *cum*.

283, 9. *Retricibus* alatt *cum* helyett *e* és hézag.

358, 5. *Taenpoton* helyett *Taempo* és hézag.

152, 5. *Multifacere* alatt *quantitas* helye üres.

160, 8. *Mater Matuta* alatt *Verrius* » »

156, 12. *Mensae* alatt *ararum* a második kéztől való; az első hézagot hagyott volt.

Ama hézagokat, melyek más codexekben is előfordúlnak, természetesen nem szabad itt említenünk, mert azokat a Corvinianus anyacodexe maga is örökölte; csak azokat mutattam meg, melyek az archetypus olvashatatlanságából eredtek.

Ezennel be van bizonyítva minden, a mit az archetypusról állítottam. Eljárásomból az a tanuság is szól, hogy nem fölös munka volt részemről a Corvinianus hibáival is foglalkodnom; mert nemcsak a codexnek jellemzésére válnak, hanem hiba létükre hasznót is hajtanak, a mennyiben belőlük következtethetjük az archetypus egyik-másik sajátságát.

A Corvinianus bibliographiai ismertetése.

Kéziratunk papircodex a xv. századból. Évszám nincs rajta, de előbbi kötésének a fölrata arról tanuskodik, hogy az 1447. és 1466. közti időből való.

Alakja 8-adrét; magassága 22, szélessége 15 centimeter.

Az egész tizenöt nyolcz leveles quaternióból áll, mi 120 levelet tesz, melyek közül az utolsó hét üres.

A papiros erős és fehér; az írás kerekded minuscula; a levelek egyhasábosak; a vonalozás rajtuk tompa; egy-egy oldalra rendszeren 28 sor esik. Csak egy-két helyen van 29 (péld. a 42. levél 1. s 80. lev. 1. oldalán, hol az író a czikk végső szavát nem akarta a tulsó oldalra átvinni.)

A közönségesen könyveknek nevezett szakaszok színes tollrajzú initialéval kezdődnek.

Az egyes czikkek kezdőbetűje, egyes könyvszakaszok föl- és aláírása, a codex végén való colophon, valamint a görög írás vörös, csakhogy a görög írás halványságával a többtől feltűnően különbözik.

Az írásban kétféle kézre ismerünk, t. i. latin kézre, melytől a latin szöveg, s görög kézre, melytől a görög írás és egy pár javítás való.

Csak egy-két helyen történt, hogy a latin kéz maga írta az odavaló görög szót, úgymint:

a 41. levél 1. old. Elucum alatt *ἐὼλον* (olv. *ἔωλον*) mindjárt a többi szöveggel egy huzamban ugyanazon fekete téntával.

A következő helyeken a görög szó szintén az első kéztől való, de vörösen van írva:

56. lev. 2. old. Jubar alatt *φωσφόρον*.

99. » 2. » Semis » *ἦπτα* és *ὄλη*.

103. lev. 2. old. Sternere alatt *τροφιόν*.

104. » 2. » Seclusa sacra *μιστένια* (olv. *μιστήρια*), a mi eltörülődött, miért is a másik kéz újra oda írta a margóra.

105. lev. 1. old. Scaeva alatt *σέσος* (olv. *σκατός*).

Hogy a vörös initialét más, a görög szót megint más írta, bizonyítja világosan egyebek közt az 53. levél 2. oldala, hol a Grege szó kezdőbetűjét az első kéz elfelejtette volt s a 2. kéz a *γέρ-γερα* szóéval azonos miniummal pótolta.

Még egy-két javítás is a 2. kéztől való.

Az 52. levél 1. old. Genialis alatt a *sci-us*-szóból csak a kezdő *s* az első kéztől való. A másoló a többit nem bírta volt elolvasni. A hiányt a görög kéz pótolta.

A 63. levél 1. old. ez az egész cikk, melyet a latin kéz kihagyott;

Magis a' græco *μαλλον* venit

a görög kéztől való. Az initialis *s* a görög szó vörös, a többi fekete.

Az írás elüt az első kéz írásától s a vörös szín is a többi initialék színétől; de megegyez a mindjárt reá következő *μαδον* (olv. *μαδῶν*) s a többi görög szók színével.

A 23. levél 2. old. Chilo cikk végéről elmaradt volt labrorum, a mihez a görög kéznek *τὸ χεῖλος*-t kellett volna jegyeznie. A görög kéz a szó előtt a hiányzó latin szót is pótolta.

Az írásra vonatkozólag tudnivaló még a következő.

Mondottuk már, hogy az írás kerekded minuscula, tisztán olvasható; mert szépen is van írva, meg egyetlen molyette lyukacsán kívül semmiféle kárt nem szenvedett. Csak a görög írás az, mely itt-ott nagyon is elhalványodott.

Nagybetű rendszeren csak a cikkek elején van. Még a tulajdonnév elején is gyakran kis betű áll. Ellenben nagy betűvel kezdődik a mondat közepén Ideo Romam cikk alatt, Re~~p~~ Maximus pontifex cikk alatt, Vario genere Pancarpiae alatt két helyütt a szó közepén is nagy betű áll: hiPerbolei (olv. hyperborei) és apPellati.

Az enim-nek megfelelő compendium mindig nagy betűvel van írva, így: .N., & .N.

Egyébiránt a kurtító jelek mind közönségesek, csak az érdemel említést, hogy az író egyik-másik compendiumak kétféle alakját is használja.

A Corvinianus helyesírása.

A helyesírásra nézve Müller a maga kiadása praef. XLI. lap. ezt mondja: Sed in his similibusve a Festo Pauloque constantiam nemo facile expectabit.

Ezen ítélet, ha igaz is, nem támaszkodik részletes nyomozásra: azért korántsem fölösleges dolog, ha ezennel codexünk helyesírását szóba hozzuk. Adataink eléggé érdekesek, úgy hogy a Paulus-szöveg újabb kiadásánál mindenestre számba veendők.

Említésre méltóknak tartjuk a következőket:

Kettős *i* helyett egy *i*-vel van írva:

idem (103, 14. Junium alatt). A többi codexb. *iidem*.

Nixi di (175, 11.). Festusnál is így. A többi codexb. *Nixi dii*.

Ludi (99, 12. Helvacea alatt.). A többi cod. s a kiadásokban *Lydii*.

Lesbis (115, 13. Lesbium alatt). M. Gu. 2. 1. és Müllernél is így.

Pompei az aláírásban.

Mais idibus (148, 3.). A többi codexb. s a kiadásokb. *Maiis idibus*.

Mortem obisse és *isse* (147, 11.). M. Gu. 2. és Müllernél is így.

desisset (307, 4. Substillum alatt) Csak M.-ben van így: a mi codexünkben *dedisset*; de hibás létére is egy *i* mellett bizonyít.

iacio összetételei:

adiciuntur (37, 5. Cornua alatt) csak a mi codexünkben.

adiciebatur (1417. Auctarium alatt) Gu. 2. és Müller is így.

deiciatur (11, 1. Apluda alatt). Gu. 2. s Müll. is így. Gu. 1-ben *deicitur*.

disicit (311, 6. Supat alatt) M. Gu. 2. L. s Müll. is így.

eiciat (115, 5. Lapidem alatt) csak a mi codexünkben. [V. ö. *Exterraneus* alatt (79, 3.) *eiecit* helyett *eiceat*.]

eiciuntur (377, 5. Vallescit alatt) Mon. és Müll. is így.

inicit (311. 6. Supat alatt) M. Gu. 2. L. és Müll. is így.

obicit u. o. M. Gu. 2. 1. L. B. pr. és Müll. is így.

obicere (187, 9. Obprobrare alatt). Gu. 2. B. L. s Müller is így.

obiciebatur (44, 13 Catillatio alatt) csak a mi codexünkben.

obici (147, 16 Mapalia alatt) M. Gu. 2. L. s Müll. is így.

obicientes (47, 8. Carinantes alatt, hol M. Gu. 2. Lind. s Müllernél obiectantes áll).

proicitur (225, 15. Prosecatum alatt) csak a mi codexünkben.

subici (184, 6. Oppido alatt) Gu. 2. s Müll. is így.

A többi helyen, hol a jó hagyomány egy *i* mellett bizonyít, codexünk kettős *i*-t vagyis *ij*-t mutat.

Lustra és Magisterare alatt *ii*-t hij-nek írja (Lind. és Müller a többi cod. nyomán hi-nek).

Szó végén való egyszerű *i* néha *j*-nek van írva: *divinj* stb.

Kettős *u* helyett egy *u*-val van írva:

Antiquum (26, 7. és *Cascum* alatt 47, 11.)

coqus (da a cikk elején *Coquum* 58, 14. hol M. Gu. 2. 1. pr. Lind. és Müllernél *Cocum* áll).

equs (32, 13. *Bucephalus* és *Cantherius* alatt Gu. 1.-ben *Hippius* alatt *eculeus* L-ben *culeus* áll, codexünkben *heruleus*.)

equm (81, 15. *Equitare* alatt).

loquatio (118, 15. *Latine* alatt).

eloquta (80, 10. *Effata* alatt, egyebütt *locuta*) *locuntur* (337, 8 *Simultas* alatt).

obliquus (116, 1. *Limis* alatt); de *obliquum* (192, 2.) *Obstitum* alatt, hol Gu. 2. *oblicum*, mit Müller el is fogadott. *Festus*-nál *obliquum*:

sequiti (106, 1. *Irpini* alatt).

sequuntur és *sequitus* (116, 10. *Lixae* alatt) M.-ben *secuntur* és *secutus*, s ezt követi Müller.

persequuntur (337, 5. *Sectores* alatt). M. Gu. 1. pr. s Müll.: *persecuntur*.

destingunt (90, 12. *Forago* alatt) *distinguunt* helyett.

A *cum* coniunctiót Müller közönségesen *quum*-nak írja, csak elvétele *cum*-nak, pedig előszavában XLI. lap 1. jegyz. maga mondja: *quum* im *Paulum Lindemamus invexisse videtur*.

Codexünkben a *Piacularia* czikk kivételével, hol *quom*-mal

találkozunk, mindenütt *cum* áll. Festusnál is ez a rendes alakja *quom rarissime legitur in Festo Qu. x. 16, 27. Hozzá tehetjük még X. 9, 5. X. 21, 6. XVI. 5, 28. XVI. 24, 16.*

Hogy a Corvinianus anyacodexében is *cum* volt, péld. *Corona cum* alatt, hol a kiadások *quom*-ot írnak, bizonyítja codexünk hibája *Coronatum*, mely csak *Coronacumból*, de nem *Corona quom*-ból származhatott.

Hogy az anyacodexben a *quom* is megvolt, bizonyítja *Corv. Piacularia* alatti *quom*-ja: továbbá *Oculatum* alatti hibája *quonon dixit*, mely nyilván *quom dixit* helytelen olvasásából vált; úgy szintén a *Nassa* alatti *quo quem*, *quo cum* helyett, miből azt gyaníthatni, hogy az eredetiben *quom* állott. Megjegyzendő azonban, hogy a többi *cod. Piacularia Ocularum Nassa* alatt nem mutat *quom*-ot. Egyáltalában nem ismeri a *quom*-ot a *Mon. a Gu. 2.* és a *L. föltéve*, hogy *Lindemann* jegyzeteiben bizni lehet s hogy figyelmemet semmi ki nem kerülte.

Legtöbbször találkozunk vele a *Berolinensisben*.

Magisterare, Manalem, Moles, Mutae, Matronae, Minotauri, Matronis, Munificior, Mediocriculus, Nauscit, Ovalis corona, Pangere, Picena, Pendere, Promulgari, Promulco, Procincta, Procitum, Propages, Propudium, Prodinunt, Patrocinia, Polimenta, Pro scapulis, Portenta, Pestifera, Pateram, Quatere, Rudus, Redivia és Resecrare alatt.

A *Gu. 1.*-ban csak egy-két helyen vettem észre, t. i. *Ob* és *Pertusum* alatt.

Az *ed. pr.*-ben megint gyakoribb.

Censionem, Herbam, Juges, Minuebatur, Mortuae, Offringi, és *Pertusum* alatt találkozik.

Ezzel együtt említem, hogy a *quoius* és *quoi* relativum alakokat csak az *edit. princepsben* találtam:

quoius-t Maximus Curio alatt.

quoi-t Cum imperio, Egens, Heluo, Hippius és Mucia alatt.

Ide tartozik még *parcolis Manias* alatt, mely alak csak a *Monacensisben* van meg, a többi *cod. parvulis-t* ír.

Helvacea alatt, hol úgy látszik, minden *cod. boum*-ot ír, a miénkben *bouum* áll.

Végre még meg kell említenem, hogy *Redivivum* codexünkben *Rediviumnak* van írva (egy a többi *codexből* hiányzó, czikk-

ben, mely Festustól való s codexünkben Redhostire s Reus közt áll.) genitivus (Furum alatt) genitius-nak, ingenuus (Flaminius alatt) ingenus-nak. V. ö. Brambach, Die Neugestaltung der lat. Orthogr. 89, sk. 94. 97. 320. lap. U. o. Hülfsb. 4. lap.

ae és oe.

ae (vagy *e*) helyett többnyire *e*, péld. Enee, emilianus Mesius, Nevius, Leva, scevola, Lena, mestum, questus, pres, prenamen, prepositione, greco (ritk. graeco vagy græco) pregnans, es (ritk. *es*) sepe, celatum, adherentia, stb.

Ellenben Letum Laetum-nak, Hebes Haebes-nek, Ennius egyszere *ennius*-nak van írva.

oe helyett is gyakran egyszere *e* áll, péld. Comedice, tragedum (Mutae alatt) amenas (Memora alatt) foedus mellett fedus, edus (hoedus helyett Foedum alatt, mit a cod. szintén Fedum-nak ír).

Itt-ott egyszere *e* helyett *oe*-val találkozunk.

Fenus czikk szavához ezt jegyzi Müller: Fenus sic tota familia verborum a verbo feo derivata, in omnibus codicibus nostris per *e* scribitur, nunquam per *oe*, ut est in vulgatis exemplaribus, a quibus recte recessit Scal.

Codexünkben mind *oe*-val van írva: Foenus, foetus (de fetus is) foetarum foenebres, Foenus foeneratores, Foenebris (*e*-ből *oe*-ra változtatva?) Foenero et foeneror.

Szintúgy foemen foenimis (Femur alatt).

Epit. 44. Müller szerint litterarum ordo postulat, hogy ne Coelibem-et hanem Caelibem-et írjunk. De kétségtelen, hogy a ki azt az etymológiát, quod dignam coelo vitam agat, kigondolta, nem coelo-t írt, mint Müller, hanem caelo-t.

o helyett au.

E hangcserére nézve feltűnő példák:

Nausciciosus (L. is így) Nusciciosus helyett.

Nauculas Nuculas helyett (Festusnál is Nuculas).

Graumus Grumus helyett.

praeoccuparem helyett praeaucuparem áll (pāucuparē) Angor alatt.

o és u

Codexünkben *u*-val van írva:

adulescens Adolescit alatt, M. Gu. 2. B. L. pr. Lind. s Müll. is így; de *Pubes* alatt minden codexxel s kiadással egyetértőleg *adolescens*.

adulescentulos Lenones alatt. M. Gu. 2. Lind. s Müller is így.

bubus (144, 4. Maximam multam alatt). Gu. 2. Lind. is így. Müll.: *bobus*.

o-val van írva:

Fondis fundis helyett (*Ferentarii* alatt).

iocunda iucunda helyett (*Fastis* alatt).

Rotondam Rotundam helyett.

rudibondum Rudibundum helyett (*Mediocriculus* alatt).

nefrondines nefrondines » (*Rienes* alatt).

u, y, i,

Codexünkben *y* helyett *u*-val van írva:

Ludi (99, 12. *Helvacea* alatt) = *Lydii*.

Ludorum (354, 5. *Turrani* alatt) = *Lydorum*.

Mirmilonica scuta (144, 12.) = *Myrmillonica scuta*. *Retiario* alatt M. Gu. 2. *Festussal* egyezőleg *murmillonem* *murmilionium* és *murmillones*-t írnak.

Murtea corona (144, 13.). Gu. 2. és Müll. is így; de nem itt, hanem *Ovalis* alatt, ugyanott a *vulgata lectio nuptea*, mely szintén *murtea* mellett bizonyít. Többet erről a *Helvacea* czikkhez.

y-nal csak kevés szóban találkozunk.

Lycii (119, 16) *y*-ja javítás. Úgy látszik, azelőtt *Lucij* volt (vagy *Licij*? mint u. o. *Licia*) *Vlyssis* (*Ausoniam* alatt).

y helyett rendszeren *i* van írva:

mirtae, *cimbi*, *sillaba*, *phrigie Libia*, *Pelamis*, *Triga*, *nimpha*, *Citherea* stb.

i helyett *u*-val van írva:

Glutis L. Gu. 1. s Barth codexében is így *Glittis* helyett.

Maxumam multam. L.-ben is így.

Végre megemlítjük azt is, hogy *u* helyett *b*-vel van írva *grabem* (mint vulg.) *Brutum* alatt.

e és i.

A Festus-codexről ezt mondja Müller praef. iv. lap. *Litera autem e non raro aut formam habet literae i simillimam, aut cum ea commutata est velut Qu. XI. 4, 28. receiptu is que, sirvi scriptum est.*

Ugyanez áll a mi codexünkről is. Ime a példák :

conciperit *conceperit* helyett *Gravida* alatt.

didicata *Maiis idibus* alatt.

difendere *defendere* helyett *Surum* alatt.

diminutos *deminutos* helyett *Detudes* alatt.

dirivare *derivare* » *Deliberare* »

distillaret *destillaret* » *October equus* alatt *Gu. 2.-en*

kívül minden codexben így.

discritione *discretionem* helyett *Crines* alatt.

girant *gerant* helyett *Graculi* alatt.

Hercius *Herceus* helyett *M. B. L. Gu. 1. pr.* is így.

levis *leves* helyett *Punctariolas* alatt. A többi codexekben *leves* ; de Festusnál *levis*.

moriretur *moreretur* helyett *Carnificis* alatt.

mari (*accus.*) *mare* » *Hippius* »

Municipis *Municeps* »

olium *oleum* » *Culliola* »

pellicularum *pellicularum* helyett *Creppos* alatt.

Sospis *Sospes* helyett.

pedecusus és *pedecosi*, *pedicosus* és *pedicosi* helyett *Pedes* alatt.

destingunt, *distinguunt* helyett *Forago* alatt.

derecti *directi* helyett *Prorsi* alatt.

Prodedisse *Prodidisse* helyett.

pectenis, *pectinis* helyett *Pectenatum* alatt.

septematus, *septimatrus* helyett *Quinquatrus* alatt.

decematrus *decimatrus* » » »

E helyütt emlitem azt, hogy a Monacensisben Lindemannak Ergohoz való jegyzete szerint mindig intellego van írva, sohasem intelligo (intellego et neglego quae formae non tantum apud Plautum sed apud omnes Latinos scriptores solae fidem habent. Fleck-eisen Plaut. I. p. VIII.

p.

m és *s* meg *m* és *t* közé tolakodott *p*-t mutat :

*Amptermi*ni.

dampnum és *dampnatus* (Noxia, Rupitia, Manliae és Macellum alatt). De van *dannum* is (Pauperies alatt).

contemptum (Gerraer alatt).

d és f.

sed olykor *f*₃-nek, azaz *set*-nek van írva (Atticissat, Ocius alatt).

aput (Titivillitium alatt) Festusnál is (Ocrem alatt), ki (u. o.) *haut*-ot is ír.

velud (Monstrum és Fartores alatt).

l és r.

E két mássalhangzó a következőkben föl van cserélve :

Garearia, Galearia helyett.

Flecebunt, Fracebunt »

Roralios, Rorarios »

salmenta, sarmenta » (Palmites alatt).

s, x, sc és ss.

E mássalhangzókra nézve említésre méltó példák :

Auxoniam, *Ausoniam* helyett.

anxerum, *anserum* helyett (Gingrire alatt).

extimatione *aestimatione* helyett (Existimare alatt).

extimatur, *aestimatur* helyett (Exemplar alatt).

Ossime, *Oxime* helyett.

mista (Malta alatt).

Gnarivisce, *Gnarivisse* helyett.

sestari (Hemina alatt).

destrorsus (Longitrorsus alatt).

insiluisse, insiluisse helyett (Allus alatt).

Obesset, Obescet helyett.

tusse, Tusce helyett (Laena alatt).

obsipare, obsipare helyett (Insipare alatt, de mindjárt u. o. obsipa).

vascorum, vasorum helyett (Ignia alatt).

scilicet rendesen silicet-nek van írva (péld. Exesto, Effafilatum alatt).

A hol az ex praepositio s-szel kezdődő szóval van összetéve, codexünk az s-t rendesen elhagyja.

expectare (Degere alatt) expoliassent (Catillatio alatt) extant (Exta alatt). extinctus (Albula, s Mortuae alatt; Festus is így) extripandas, azaz extirpandas Iripices alatt; extruere Falarica és Lantumias alatt. expectare opperiri alatt (v. ö. exerto Expapillatio alatt, hol codexünk. ex orto áll. Müll. és Lind. itt s nélkül; de Lingula alatt s-szel írják).

t és c.

E két betű sokszor van fölcserélve, olykor úgy van írva, hogy megsem különböztethető, olykor az író maga is rosszul olvasta.

t-vel van írva: *Audatias*.

enuntietur. A többi cod.-ben enuncietur: (Modo alatt).

Lutius, Lucius helyett (Bubinare alatt).

Metia, Maecia »

Minutia, Minucia »

Martius, Marcius helyett (Ningulus alatt).

Martus, Marcus » (Manliae gentis alatt).

convitium, convicium helyett (Occentare alatt).

Pationem, Pacionem »

santiatur, sanciatu » (Rogatio alatt).

Plante, Plancae helyett.

crustulis, crusculis helyett (Crocotillum alatt).

Tieinnius, Titinnius helyett (Camensem alatt).

c-vel van írva:

inicio, initio helyett (Ploti alatt).

Lucrecilis, Lucretilis helyett.

Obsciturum, Obstitum helyett.

Reciario, Retiario »

Repocia, Repotia »

sufficiationibus, suffitionibus helyett (Laureati alatt).

tercius, tertius helyett (Nudius alatt).

ct-vel van írva *tt* vagy egyszerű *t* helyett:

Acticissat, actice, emictendo, emittendo helyett (Bocas alatt).

Blacterare.

Mactici.

actingam (Attinge alatt).

fructices, frutices helyett (Codeta alett) fructex, frutex h.,
(Caespes alatt).

tt-vel *ct* helyett:

Nittit.

consettare, consecratae helyett (Cyprio alatt).

cottitare (Coquitare alatt).

fittiliae (Frivola alatt).

pitture (Maeandrum alatt).

Kettős mássalhangzók.

Kettős méssalhangzó helyett tömérdek sok esetben csak egyszerűvel találkozunk. Nevezetesen:

Acerani (Municeps alatt).

ampule (Rubidus alatt).

Anibal (Rediculi és Brutiani alatt).

Atelani (Municeps alatt).

Aglomerati (Axe alatt) Bachanalia, bachi.

Beses Bessem helyett.

canensem (Graeca sacra alatt).

centusibus (Maximam multam) és

decusibus » »

Comugento.

comunicarius (Pandicularis alatt).

Concinare.

culei (Lura alatt).

disipare (Insipere alatt)

fulones (Naccae alatt)
 glisere (azaz gliscere helyett).
 Glutire
 Grachi, Graco, Gracuris
 Guturnium
 Jupiter
 Irnela
 Matelio.
 Murmilonica.
 ocupavere (Irpini alatt).
 ovili (Maximam hostiam alatt).
 paulo (Mox alatt).
 pulis (Insipere alatt).
 quinquenale (Lustra alatt).
 suma (Gullocae alatt).
 silaba (Modo alatt).

Ellenkezőleg kettős betűvel van írva egyes helyett:

Appica, Appulia (Daunia alatt.) Coccetum (Cocetum helyett).
 gallea (Albogolerus alatt).
 Heccate
 Neptunno (Hippius alatt).
 Regge (Italia alatt).
 littora (u. o.).
 Pissatilem.
 ruffo (Burratica alatt), Cicindella.
 Irnella.
 Obsequella.
 Reddibitur.
 reddire (Remeare alatt).
 babillonica (Sola, azaz Solla alatt).
 illicete (Tifata alatt).
 pilla (Pollit alatt).
 Pennem.
 Purtime.
 vello (vexillum alatt).
 Succerda.
 sparri (Rumex alatt).

Valamint M. B. L. Gu. 1. úgy a mi codexünk is Turbellas-t ír. Lindemann és Müller a Festus-codexben is meglevő Turbelas-t fogadták el.

Pseud. I. 1, 110., mire Festus hivatkozik; Bacchid. 1057 (= IV. 9, 134.) az összes codexek egyetértőleg két *l*-t mutatnak. App. de deo Socr. p. 48, 20. Mat. iv. p. 151, 39 szintén kettős *l*-l. Csak a legutolsó helyen írják mások turbelas-nak.

Továbbá említtem, hogy littera mindenkor helyesen kettős *t*-vel van írva. Müller rendszeren egy *t*-vel írja.

Végre említésre méltó még, hogy két helyütt, úgymint Expapillatio és Effafilatum alatt nem brachium (mi szintén megvan Librilla alatt), hanem brachium áll.

h.

h nélkül van írva :

Anibal (Pediculi alatt).

aurire (Anclare alatt), Auricalcum, oricalcum (Cadmea alatt is), Canterius, Cantherius helyett.

cartaginenses (Hastae alatt).

carta (Exiles és Ilia alatt).

Catecresin.

coelee (Limoces alatt, *M. Gu. 2. B. L.* is *coeleae* «ex antiquiori scribendi consuetudine» Müll. is így).

conca (Cythera alatt).

corda (Fides, Nenia és Rasores alatt); deiscat (Dies alatt).

Diabatra.

elicone (Heliconides alatt).

edus (Foedum és Ruminialis alatt).

Etruria (Atrium alatt).

exilaratus (Gestit alatt).

Gracuris, Graco. Gracchuris, Graccho helyett.

ordeum (Clumae és Glumae alatt, de Hordiarium alatt hordeo v. ö. Brambach Hülfsb. 43. lap).

orti (Retricibus alatt).

Oratius (Sororium alatt).

pulcris (de Pulchralibus).

Regium helynév. Különben helyes írás (l. Brambach Hülfsb. 58. lap); de a Verrius-adta szabályal ellenkezik (l. Fest. Qu. XIII. 7, 34).

Redostire.

sepulcro (Resparsum és Rapi solet alatt Berolienisb. Monumentum alatt van). Helyesen Festusnál is így. Müller sepulchro-nak írja. V. ö. Brambach Hülfsb. 60. lap.

Struteum.

Tracali.

h-val van írva :

adhoriantur (Latrones alatt).

adhuncum (Ancus alatt), adhustas (Fomites alatt).

Anchus (Quiritum alatt), Archadia (Cyllenius alatt), *abhercet*.

cohercere (Coinquere, Eretum, Lingula és Obpuuiat alatt. A többi cod. mind *h* nélkül. V. ö. Brambach Hülfsb. 31. lap).

coheundo (Cascus alatt).

hacthenus (Quatenus alatt).

harene (Hammo alatt v. ö. Brambach Hülfsb. 41. lap).

hedificia (Calicata alatt), hee, eae helyett (mint Gu. 1. Curia alatt).

Hemilius (Macellum alatt), hibere, *Iberae h.* (Gracchuris alatt), holera (Coquus alatt).

hornatus, horno (Caestus és Comptus alatt).

hostium, ostium helyett (Antes, Manalem fontem, Oculissimum, Posticum, Pro alatt).

hostiola (Forum alatt).

Orcha.

orchus (Quietalis alatt).

proh (Pro ponitur és Truo alatt).

Rhemi (Celeres alatt).

schalis (és pedig így : *schalis*, Coenacula alatt).

Thiberis.

i helyett *h*-val :

vehentibus Veientibus helyett (Romulia alatt).

f helyett *ph*-val :

nephas (Mortua Pudicitia és Terminus alatt; de Procitare és Praetextatis alatt nefas).

phanorum (Prophetas alatt), (de Rediculi alatt fanum).

Prophanum, prophani (Puri alatt).

phoetu (Fordicidos alatt).

ph helyett f.

foenicibus (Europam alatt).

frinonem (de phrinonem is, Retiario alatt).

Assimilatio nélkül van írva :

Adlicit, Adfabrum, Adlubescit Allivescit helyett.

Adsidele, Assidelae helyett.

ad seculae, asseculae helyett (Aquarioli alatt).

ad tractant (így attrectunt helyett, Manticulari alatt).

adsueverunt (Murrata alatt).

adsurgere (Hetta alatt).

Adtestata, adtestantia.

Adtibernales.

conplectionis (Igitur alatt).

inmolabantur (Catularia alatt), immutata (Convicium alatt),

Conlatia, Conlativum, inplorato, inplorare (Endoplorato alatt).

inmutate (Convicium alatt).

îreligiosû (Praeciamitatores alatt).

Inrogabat (Censionem alatt).

Subcenturiare, subcenturia.

Subfiscus.

submittitur (Calasis alatt. M. B. Gu. 1. pr. is így. Lind. és Müll. summittitur), subputare (Sublucare alatt).

substantant (Pila alatt).

substineant (Tibicines alatt).

substulit (Surempsit alatt).

perlucidum (Epicrocum alatt).

ellenben :

quenq; (Deincipem és mendicum alatt), quodcunq; (Edera alatt), nanq; (Endoplorato alatt), utrunq; (Emancipati alatt).

adscivit helyett ascivit Receptus alatt.

adscribebantur (Conscripti alatt). Itt említem, hogy Ennius neve igen sokszor Emniusnak van írva, s Civicam coronam alatt perennem, perennem-nek.

n.

n nélkül van írva :

demostrare (Ibi és Magisterare alatt).

costat (Deus alatt).

adistar (Lautumias alatt; de instar Architis alatt).

trasfugat (Perfuga alatt).

n-nel van írva :

quotienscunque (Nonarum alatt. B. és pr. is így).

coniunx (Opis alatt. Csak a Monacensisb. coniunx. V. ö. Brambach Hülfsb. 31. lap).

Metathesis.

Bellicerpam, Bellicrepam helyett, Culcitula, Culticula helyett, Corcotillum, Crocotillum helyett (u. o. corcotillis is).

ilucris, ilureis helyett (Grachuris alatt).

decreptam, helyett decerptam (Herbam alatt).

Gusturgium, Gurgustium helyett.

Ircipes, Irpices helyett (L. Gu. 1. pr. is Ircipes).

Froctes, Forctes helyett.

tronitua, tonitrua helyett.

fructetum, fructectum helyett.

Néhány régi vagy szokatlan alak.

vortant (Crumina alatt).

dividundis (= Gu. 1. Postica alatt, Corv. és pr. Curatores alatt).

faciundis (= Gu. 1. Patellae alatt, foedus faciundum (Corv. Gu. 1. pr. Sacrani alatt).

erciscunde (Eretum alatt), mely alak csak Senecánál található. Kühner Ausf. Gramm. 246. lap.

genubus (Compernes alatt, a többi cod. Lindem. hallgatásából következtetve, varians nélkül genibus).

Maxumam multam (mint L.-ben).

vocatione = vacatione (Scholae alatt. V. ö. Brambach lat. Orthogr. 71—2. lap).

Közbetoldott magánhangzó.

Codexünk következő helyein két mássalhangzó közé magánhangzó van iktatva :

Naucus alatt iugulandis (Festusnál is iugulandam) iuglandis helyett.

Adolescit alatt accresco, accresco helyett.

Antipagmenta alatt adipinguntur, appinguntur helyett.

Consiptum, Consiptum helyett.

Municipium alatt manucipia, mancipia helyett (a többi cod. municipia).

Nefrendes alatt neburundines, nebrundines helyett.

Suopote, meopote, tuopote, vopote (de Mihipte).

A Paulus-codexek családfája.

A Festus-codex s ama Festus-példány, melyből Paulus Diaconus a maga kivonatát készítette, közel rokonok voltak, annyira rokonok, mondja Müller praef. VIII. lap, ut Farnesianum ex illo (t. i. a Pauluséból) descriptum fuisse, nihil sit quod nos credere prohibent. Müller ezt meglepő tényekkel igazolja. Például idézem, hogy a Multifacere-féle czikkben qualitas helyett Paulusnál és Festusnál is hibásan quantitas áll. Occentare alatt mind a kettőnél quia illam-ot olvasunk, holott az értelem a querellam szót kívánja. A persibus szó itt is ott is persicus-ra van torzítva stb.

A mi a Paulus-codexeket illeti, arról győződünk meg, hogy a hányat csak ismerünk közülök, az mind a Paulus-féle eredeti példány egy és ugyanazon másolatának ivadéka.

A következő hibák :

Abercet prohibet, minden cod.-ben *prohibetur* áll.

Anacreon Antehac helyett.

Ali rei Aliae rei helyett.

Cingulo alatt Hercules helyett *Herculanus*.

Experrectus alatt a corrigendo a porrigendo helyett.

Fulgere Fulcere helyett.

Axit alatt dii viri helyett.

Axamenta alatt homines deos v. numina helyett.

Parrici vagy *Parici*, *Parricidi* helyett stb.

valamennyi ismeretes Paulus-codexben megvannak, mely közös örökségük közös eredetükre mutat.

E codexek egész családja két ágra szakad: «duo esse Pauli librorum codicum genera», mondja Müller pr. IX. lap, alterum, quod ipsam Pauli manum reddat, passim propriis libroriorum erroribus etiam magis inquinatam, sed nusquam correctam, scriptum a monachis Paulum ipsum stupore superantibus: alterum, quod Paulum vel emendatum vel interpolatum exhibeat, confectum a librariis philologis, Paulo vel doctioribus vel qui certe se doctiores putarent.

Müller tehát ezt az osztályozást az interpolálatlan (a toldatlan) és interpolált (toldott), a javítatlan és javított kéziratok közti különbség alapján tette.

De ugyanazon eredményhez jutunk, ha a kéziratok származását vesszük az osztály alapjául.

A Monacensis s a Guelferbytanus 2. teszi a családnak azt az ágát, mely a szövegkritika alapjául szolgál. A többi cod. beleértve az ed. princepsét is, nemcsak gyarlóbb voltánál, hanem közös származásánál fogva is külön ágat tesz.

A codex-családnak ezt a szétágazását bőséges példákkal igazolhatjuk.

Hadd álljon itt a következő lajstrom, melyből az is kiderül, hogy a Corvinianus a rosszabb ághoz tartozik.

Ez

	M. Gu. 2.	L. B. Gu. 1. pr. = Corv.
Adoriam		Adoream
Adolescit	id est crescendi	om.
Aurichalcum	ex aere	ab aere
Abavus	avus avi	coaevus
Amita	a patre meo	patre (om. meo)
Addubanum	dubium	Danubium
Agere	age	age Tityre
Bombizatio		Bombitatio

	M. Gu. 2.	L. B. Gu. 1. pr. = Corv.
Bubleum est		Bubeumen
Bidental :	sacrificaretur	sacrificetur
Bigenera'	leopardalis	leopardus
Blitum	stultus	stupidus
Cimmerii	circumducta	circumdata
Cappas	a flexu	a flexione
Carinantes	obiectantes	obicientes (vel obiiicientes)
Cuturnium		Coturnium
Celeres	deni	<i>om.</i>
Clavata	intertexta	intexta
Caviares	caviae	cavae
Calones	quae	<i>om.</i>
Cuprali [a]		Cuprilia [<i>nisi quod</i> Caprilia] <i>[Corv.]</i>
Dubat		Dubiat
Derunciunt		Dirunciunt
Dium	sub diu	sub divo
Defomitatum * :	lignum	<i>om.</i>
Endo procinctu :	togis	toti
	incincti	succincti
Eccere :	iurisiurandi	iusiurandum
Exbures		Exberes
	exburae	exbuae
Ferias :	ut nundinae aliae	
	cum festo	<i>om.</i>
Ferire	feriantur	feruntur
Flemina	circa talos	circa talum
Falsius	sunt	<i>om.</i>
Fulgurium		Fulminium
Grallatores :	in saltatione	<i>om.</i> in
Ingarius :	dictus	dicitur
Ignis :	terebare	verberare
Inquilinus :	vel eiusdem	velut eiusdem
Litatum :	solutum	solitum
Larentalia	coniugis	a coniugis
Lucumones	infesta	festa
Madulsa	satis vino	satis a vino
Manare :	suas	<i>om.</i>

M. Gu. 2.

Manduci	
Masucium	
Momine* :	possint
Metalli †	caculaeque
Muli Mariani	a Mario
Maximae dignationis	fructui
Masculino	etiam
Nassa :	intravit
	ego
Napurae	funiculi
Noctilugam :	quum dixit
Ornatus	quoque
Obtestatio	deus testis
Obliteratum	
Obpuviat :	quod
Palatium :	quod ibi
Parrici † :	indemnatum. Ita
Proculos	aetate nati
Prodit	porro
Parilibus	iuniores
Pilae et effigies	
	hunc diem festum
Poenas pendere	in eo
Pertusum	quum dicitur
Puer	dicebatur
Patres	si
Patellae	vasula
Pube praesente	συνεχδοχικῶς
Querqueram	Item
Rodusculana	
	quia
Substillum	uvidum
Sublimem :	supra nos
Subactus	sub arbore
Strigae :	continuatae

L. B. Gu. 1. pr. = Corv.

Manduces	
Mansucium	
possunt	[Corv.]
caulaeque	(nisi quod caule
a C. Mario	(nisi quod Martio
	[Corv.]
fructu	
	om.
intraverit	
	om. [Corv.]
feniculi	(nisi quod fenuculi
	inverso ordine
qui	
	om.
Obliteratur	
	om. [Corv.]
vel quod ibi	(nisi quod ibi om.
inde autem	
attenuati	(nisi quod & praemittit Corv.)
	om.
minores	
	om. et
	om.
	om.
inverso ordine	
vocabatur	
	om.
vasa	
	om.
	om.
Rodasculana	
	om.
	om.
super nos.	
sub arborem	
coniunctae	

	M. Gu. 2.	L. B. Gu. 1. pr. = Corv.
Terentum :	terra	in terra
Torrens	nomen est	nomen (<i>om. est</i>)
Tandem	ut ait Terentius	<i>om. ait</i>
Tempestatem	antiqui	<i>om.</i>
Tegillum	cuculiunculum	cuculli vinculum (<i>nisi quod cuculi Corv.</i>)
Tippula :	super aquam	super aqua
Taciturnus	aliquando	<i>om.</i>
Veteratores	putat (<i>M. vult</i>)	voluit
Vel :	contra	contrariae
	Vel tu	vel (<i>om. tu</i>)
Viatores	erat	<i>om.</i>
Urvat		<i>omnem glossam omiserunt</i>
Volturnalia :	suo deo	deo sua.

A rosszabb ág szintén kétfelé oszlik. Teljes Paulus csak egy van köztük, t. i. a Berolinensis. A többi, nevezetesen : a Lipsiensis, Guelferbytanus 1. az editio princeps codex s a Corvinianus egy csonka archetypustól erednek.

E csonkaságra nézve ide iktatom Müller praef. X. lap. olvasható szavait, melyekkel a Guelferbytanus 1.-t, s arval együtt az edit pr. s a Lipsiensis archetypusát is jellemzi.

Idem (t. i. Lindemannus) alterum adhibuit Guelferbytanum, chartaceum, saeculi quinti decimi, qui nulla fere habet propria sibi bona, sed multa peculiaria vitia. Eidem huic stirpi attribuentum esse, ex qua prima typis expressa Pauli exemplaria fluxerunt, inde colligitur, quod eam partem literae I plane omittit, quae exemplaribus illis in calce addita est, inde a voc. *Incomitiare* usque ad libri finem. Quae autem ex litera M. in vetustissimum exemplarium calce addita reperiuntur inde ab initio usque ad voc. *Me castor* : haec a Guelferbytano non absunt quidem plane, sed multis glossis singulisque verbis omissis truncata sunt.

Easdem glossas paene omnes omittit Lipsiensis codex. Coniunctio in codice huius familiae progenitore in litera I defuisse quattuor folia, in lit. M. autem duo ita fuisse lacera vel maculata, ut ab aliis aegre describerentur, ab aliis plane omitterentur. Nam quae in lit. M. desunt, dimidium eorum efficiunt, quae in lit. I.

desiderantur. Et quod in editionibus antiquissimis pars articuli *In insula Aesculapi* adhaesit articulo *Imparentem* (id certe in edit. Io de Colonia factum est): id inde puto factum esse, quod haec vocabula in binis foliis sibi opposita essent.

E csonkaszövegü codexek sorába tartozik a mi codexünk is.

Hiányzik belőle: az Incomitiare-tól I végeig való rész s az M elejétől Mecastor czikk végeig való rész.

A rokonság tehát szembeötlő. Még a Strues és Strenam-féle két cikket akarom bemutatni, mely a Monacensis és Guelferbytanus 2-sal szemben álló kéziratoknak különös anyajegyűl mutatkozik.

E két cikk a rosszabb családág archetypusában annyira meg volt rongálva, hogy a másoló vagy egészen elhagyta, vagy hézagosan és taláalomra másolta.

Strues a jó hagyomány szerint így szól:

Strues genera liborum erant, digitorum coniunctorum non dissimilia, qui continebantur in transversum superiecta panicula.

A Gu. 1. az ed. pr. s a Corvinianus mind a három az előbbi cikket folytatásául tünteti föl és pedig a *Gu. 1.* így:

es genera liberorum erant (hézag) similia quia continentur in transversum [stb. ?]

az edit. pr. így:

es genera librorum erant di (héz.) coniunctorum similia qui continentur in transversum (héz.) ecta panicula;

a *Corv.* így: es genera librorum erant coniunctorum similia qui continentur in transvectum ecta peñcula.

A *Berolinensis* és a *Lipsiensis* az érthetlenné torzult cikket egészen elhagyták.

A Strenam-féle cikk így szól:

Strenam appellabant, quae dabatur die religioso ominis boni gratia, a numero, quo significatur alterum tertiumque venturum similis commodi, veluti trenam, praeposita s litera, ut antiquis frequens usus erat.

A *Berolinensis* ily állapotban adja:

renam appelabatur dabatur (héz.) dicere strena (héz.) osce ominis boni (héz.) a numero (héz.) significatur velut trenam praeposita s litera antiquis frequens usus erat.

A *Guelferbytanus 1.* így:

Strenam appellabant (héz.) dabatur dicere (héz.) oso (héz.) hominis boni a numero significatur alterum stb.

Az edit. princeps így :

renam appellabant (héz.) dabatur (héz.) dicere (héz.) oso hominis boni (héz.) a (héz.) numero (héz.) significatur stb.

A Corvinianus így :

renam appellant (héz.) dabatur dicere (héz.?) osos homines boni (héz.) a numero significatur autem alterum stb.

A Lipsiensis az egész glossát elhagyta.

E két czikk világosan megkülönbézteti a codex-család két ágát: M. Eu. 2. jól adják a szöveget, a többi egymással hasonló romlottságban, vagy mint a Lips. tesz, egészen elveti.

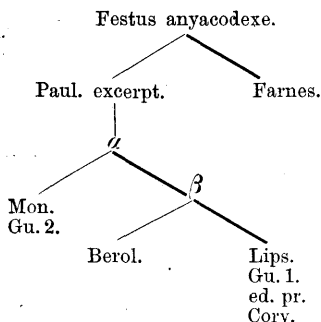
Korukra nézve a Gu. 2. a x. századból való, vagy annál is régibb. A Monacensist xi. századbelinek, a Berolinensist xiii. századbelinek mondják. A Lipsiensis recentissimae aetatis, s ugyanaz áll a Gu. 1 s a Corvinianusról t. i. xv. századbeliek.

A többi codexeket, melyeket addig még egybe nem hasonlítottak s csak annyiban ismerünk, a mennyiben Müller praef. xi. sk. ll. róluk szól, ezennel nem sorolom elő. De annyit, úgy látszik, bátran mondhatunk, hogy valamennyi a rosszabb családdághoz tartozik.

A Catalogue général des mss (Paris 1856.) II. Nr. 2291. azt a nevezetes dolgot jelenti nekünk, hogy Troyes-ban egy ix. századbeli Paulus-codex van. Csodálatos, hogy ezt a codexet még mainap sem vizsgálták meg; pedig egy újabb Paulus-kiadásra már nagy szükségünk volna; de az addig lehetetlen, míg azt a kéziratot is a kritika nem értékesítheti. Minthogy a német tudósok a szükséges collatiójáról 27 év lefolyta alatt sem gondoskodtak, ezennel magam ragadom meg ezt az alkalmat, s azon kéréssel fordulok a tek. Akadémiához, hogy ama fontos munka céljából az említett codexet legalább egy hónapi használatra a francia kormánytól elkérni kegyeskedjék. Ha a tek. Akadémia kérésemet meghallgatja, s oly szerencsés leszek a troyesi codexet átvizsgálhatni, reményilem sok kérdésre pontosabb feleletet fogunk adhatni, mint most, mikor egyes-egyedül a Lindemann-féle apparatusra s a Müller-féle jegyzetekre vagyunk utalva.

Közbevetett kérésem után ezennel bemutatom a Paulus-codexek családfáját a következő módon :

A rokonságot csak nagyjában tüntetem föl. Hogy részlete-
sebb rokonításba nem bocsátkozom, azért van, mert a többi
codexek ismerete nélkül bajos minden kisebb elágazást pontosan
meghatározni. Egyébiránt nem is feladatom a Paulus szöveg
történetét nyomozni. A Corvinianus pontos ismertetésére vállalkoz-
tam csak, s ennek a vállalatnak törekszem tökéletesen megfelelni.

A Corvinianus rokonságának további fürkészésére szükséges,
hogy a codex-család csonkaszövegű ágának minden egyes tagjára
külön összehasonlitsuk.

Ezen összehasonlítás eredménye a következő :

**Íme azok a helyek, melyeken a Corvinianus az edit. pr.-sel egyez, a többi
codexxel pedig ellenkezik:**

Armita alatt nec, ne helyett.

Adolescit » exoletus est, exoletus helyett.

Attestata » *in theatro*, iterato »

Amicinum » pendiculum, pediculum »

Arbosenem, robosenem v. ö. pr. Arbosenum robosenum :

Arbosem, robosem helyett.

Assaratum alatt *masir* (princ. : massir), assir helyett.

Amquirere : Anquirere helyett.

Abgregare alatt deducere, ducere helyett.

Aristophorum alatt *offertur*, fertur helyett.

Athanuvium helyett Athanium, pr. Athavium.

Bulimam alatt *mare scanficum*, mariscam ficum helyett.

Binominus, Binominis helyett.

Clunadum, Clunaclum »

- Crevi alatt census, censu helyett.
 Clavus » appellatur, appelabatur helyett.
 Casus » fortuito, fortuita helyett.
 Conitum, Coniptum helyett.
 Conruspari alatt Plautus *posuit*, Plautus helyett.
 Cupedinis helyett Cuppedines, *pr.* Cupedines.
 Delicata alatt *dicebatur*, dicebant helyett.
 u. o. *dicatus id est consecratus*, dicatus helyett.
 Escariae alatt anclaratur, anclatur »
 Everriator » *everriationem*, everriatorem helyett.
 Glutire, Gluttire helyett.
 Lapidem alatt *falleret*, fallo tum helyett.
 Liberalia alatt *loquemur* csak Corv. és ed. *pr.* (a jó codd. és Lind. rosszúl *loquimur*; L. és Gu. 1. *loquuntur*).
 Laureati alatt *sorde*, caede helyett.
 Lancea alatt dicta hiányzik.
Lipuit, Lapit helyett.
 Larvati alatt *exciti*, exterriti helyett.
 Magnificissima alatt unde e. q. s. hiányzik.
 Peculatus alatt nil, nihil helyett.
 Patulum » diversa sunt, diversa helyett.
 Paginae » finguntur, figuntur »
 Praepetes » *auspicantes, auspicantem* »
 Pantices » frux, frus helyett.
 Rituales » condant, condantur helyett.
 Secordiam, Socordiam helyett.
 Sodales alatt *sua darent*, suaderent helyett.
 Solipugna alatt fit hiányzik.
 Suremit alatt *manu*, manus helyett.
 Sacratae » *adversum, adversus* helyett.
Scranteum, Scrautum helyett.
 Teres alatt et in, in helyett.
 Tippula alatt *decidat*, desidat helyett.
 Vespices alatt *fructeta*, fructecta helyett.

Ama helyek, melyeken a Corvianus csakis a Gu. 1.-sal egyez.

- Aliuta alatt Jovis, Jovi helyett.
Amplustria, Aplustria helyett.

- Apluda alatt aplodatur, adplodatur helyett.
 Apiculum » apicem velatum, velatum apicem helyett.
 Arca » porcellam, porcellum helyett.
 Bubinare » *pueri*, puerili helyett.
 Bulimam alatt bois, bovis »
 u. o. busicon, *βούσικον* helyett.
 Collativum alatt collatione (a többi cod. conlatione).
 Capuam alatt *a Capye* hiányzik.
 Catilatio, Catillatio helyett.
 Calcendix így Gu. 1. Corv. Ald. A. Aug. in marg.
 Cadmea alatt oricalcum, orichalcum helyett.
 Capperatum, Caperatum helyett.
 Cunctiones (B. Cuctiones, a többi Coctiones).
 Comperce alatt calchidica, Chalcidica helyett.
 Contagionem alatt et non, non helyett.
 Cingulo alatt in domus, in glomos helyett (v. ö. B. L.
 domum).
 Everriator alatt dictum, ductum helyett.
 Excipium, Excipuum helyett.
 A Feralia czikk hiányzik.
 Galli alatt *incipiuntur*, incipient helyett.
 Herma » putant, putabant »
 Horda » praegnas, praegnans »
 Lapidem » *despicit*, Diespiter »
 Leneae » compita, in compita »
 Manceps » *emitur conductive*, emit conductive helyett.
 Mortuae » extimabantur, aestimabantur »
 Naenia » flentum, flentium helyett.
 Az Occasus czikk hiányzik.
 Obpuiat alatt *a puniendo*, puiendo helyett.
 Peremere » posuere, posuerunt »
 Pauperies » *quadrupes*, quadrupes »
 Parrici † » det, duit »
 Passer » *vocant vulgo*, vocat vulgus »
 Praeneste alatt *quasi*, quia is helyett.
 Plutei » appellatur, appellabantur helyett.
 Postica » dividundis, dividendis helyett.
 Praefericulum alatt quod, quo »

Patellae	alatt	faciundis, faciendis	helyett.
Quisquiliae	»	<i>surculorum</i>	hiányzik.
Repagula	»	oppagantur, oppangantur	helyett.
Res comperendinata	alatt	diem tertium, tertium diem	helyett.
Ridiculus	alatt	<i>irridetur</i> , ridetur	helyett.
Rapi solet	»	alterutrius, alterius utrius	helyett.
Suasum	»	<i>pullam</i> , pallulam	»
Sarte	»	<i>dicuntur</i> , vocantur	»
<i>Sabinam, sabinisque</i> , Sybinam, sybinisque			»
Stipem	alatt	stipendium, in stipendium	»
Spurcum	»	mustumque, mustumve	»
Tuditantes	alatt	<i>dicuntur</i> , significat	»
Themis	»	<i>dictam</i> , deam	»
Vespae	»	vespilonones, vespulae	»
Vitiligo	»	non, num	»
Vastum	»	vastam ferro, ferro vastam	»
Viminalis	»	appellabatur, appellantur	»
Volturnalia	»	<i>cuius . . . vocant</i>	hiányzik.

A miben a Corvinianus csakis a Lipsiensissel egyez :

Alliesis	alatt	a gallis fusus, fusus a Gallis	helyett.
Acus	»	de frumento quaedam, quaedum de frumento	helyett.
Ad	»	prope, proprie	helyett.
Aerumnulas	alatt	significat, significant	helyett.
Arcubii	»	excubant, excubabant	»
Bombizatio	»	<i>sono</i> , sonitu	»
<i>Capitale</i> facinus, Capital facinus			helyett.
Citimus	alatt	<i>cis</i>	hiányzik.
Camara	»	<i>záμαρα</i> fornix Corv. Camera fornix est Lips.	

Toldalék.

Cascum	helyett	Cassum.
Cumerum	alatt	<i>porte</i> , sparteae helyett.
Cumalter	»	<i>ita</i> hiányzik.
Calasis	alatt	<i>καλασσον</i> (calasnon L.) <i>καλάσσων</i> helyett.
Caesones	»	exepti azaz exempti, exsecti helyett.
Cyparissiae	»	cipressorum, cypressorum

- Citherea, Cytherea helyett.
 Cinthius, Cynthius »
 Coragum, Choragium »
 Craterare, Creterrae »
 Comparece, Comperce »
 Corius alatt *haec frons, hic frons* helyett.
 Directum » *antiphrasim, antiphrasin* »
 Eudicem, Eudiaeon helyett.
 Exsurgentes, Exurguentes helyett.
 Foedus alatt *mactaretur, necaretur* helyett.
 Februalis » *februalim, Februlim* »
 Flammeo » *fulminare, fulminis* »
 Grassari » *est tractum, tractum est* »
 Hostia » *dicta, dicta est* »
 Hortus » *possent, possint* »
 Lucomedi alatt *appellati, appellati sunt* helyett.
 Maxumam multam, Maximam multam »
 Masculino alatt *est postea, postea est* »
 Manare solem alatt *quod est, quod* »
 Murrata alatt *assueverunt, assuerunt* »
 Naccae » *qui nauci, quod nauci* »
 Navus » *et, ac* »
 Nuptam » *ductam, dictam* »
 Occare » *occidendo, occaedendo* »
 Omen » *avibus, non avibus* »
 Offentina, Oufentina helyett.
 Punici alatt *sunt, sint* helyett.
 Portenta alatt *corpora* hiányzik.
 Reus stipulando alatt *quod, quid* helyett.
 Ratissima alatt *et, etiam* helyett.
 Sobrinus alatt *consobrinus, mind consobrini mind consobri-*
nae helyett.
 Sagaces alatt *et canes, etiam canes* helyett.
 Sybinám » *appellabant, appellant* »
 Segnitia » *secordiae, socordiae* »
 Tongere » *Alii hiányzik.*
 Talia » *foliculus azaz folliculus, folliculum* helyett.
 Tam » *positivam, propositivam* helyett.

Veteratores alatt *veterator* hiányzik.
Vibrisiare így L.-ben és Corv.-ban.

Nemcsak a csonkaszövegű codexekkel, hanem a teljes szövegű Berolinensissel is közel rokonságot mutat.

A miben a Corvinianus csakis a Beroliensissel egyez :

- Aqua alatt *vivanns*, *iuvanur* helyett.
Agea » *solent*, *solet* helyett.
Aedilis » *sed*, *sed et* »
Aquilus » *dominaverunt*, *dominarunt* helyett.
Apuceta helyett *Avecta Corv.*, *Avecta et auceta Berol.*
Butubatta alatt *dignitatis*, *dignationis* helyett.
Colofon, Colophon helyett.
Convitium, Convicium helyett.
Caerimoniarum alatt *indicant*, *iudicant* helyett.
Cana » *canista*, *canistra* »
Cavum » *cavo*, *chao* »
Caliptra » *operiebantur*, *operiebant* helyett.
Culliola » *viridum*, *viridium* helyett.
Cinasonas, *Cnasonas* helyett.
Dasi alatt *dare*, *dari* »
Dorum » *est* hiányzik.
Fluonem alatt *dicebant*, *putabant* helyett.
Gnaeus (a többiben Gneus).
Grando alatt *gutta*, *guttae* helyett.
Hemina » *sestarii*, *sextarii* helyett.
Histriones alatt *venerunt*, *venerint* helyett.
Halapanta » *habeat*, *halet* »
Gubar » *φωσφόρον* *appelant*, *app. φωσφ.* helyett.
Italia » *dicta est*, *dicta* helyett.
Lacuna » *lamam* helyett *lamar. B. mar. u. o. lustrum*
helyett C. és B. *lustrum*.
Laena alatt *appellatum*, *appellatam* helyett.
Moenia, *Maeniana* helyett.
Muscercos alatt *murum*, *murium* helyett.

- Minuebatur alatt *proprie*, *propiore* helyett.
 Mentecaptus » *hominibus*, *hominis* »
 Masculino » *et*, *etiam* »
 Navus » *celeritate*, *velocitate* »
 Nauscit » *sit*, *fit* »
 Pegasides » *hippocrene*, *ἵπποκρήνηαι* helyett.
 Peculatus alatt *antiqui Romanorum*, *antiqui Romani* helyett.
 Parrici † » *paricida*, *parricida* helyett.
 Phascola » *vocant*, *vocat* »
 Procitant » *provocant*, *provocitant* helyett.
 Profanum » *id quod*, *quod* helyett.
 Poenas pendere alatt *quod*, *quia* »
 Penates alatt *habeant*, *habeat* »
 Quinquatrus alatt *dictus est*, *dictus* »
 Quartarios » *capiant*, *capiebant* helyett.
Reciperatia, *Reciperatio* helyett.
 Suppum alatt *dicebant antiqui*, *antiqui dic.* helyett.
 U. o. *suppinum*, *supinum* helyett.
 Simpulum alatt *libatur*, *libabatur* »
 Septimoutium alatt *fiebant* (B. *fiebat*) *faciebant* helyett.
Thomicos, *Thomices* helyett.

E kimutatásból látnivaló, hogy codexünk a rosszabb család-
 ágnak nemesak, minden egyes csonka codexével, hanem teljes
 codexével is szembeötlő rokonságot mutat.

De a mi codexünknel különösen meglepő az, hogy sok helyütt
 a **Monacensissel és a Gu. 2-vel is egyez**, holott származásánál fogva
 csak is a rosszabb szöveget örökölhette.

Ilyen helyek a következők :

Arillator mint M. és Gu. 2.-ben (Gu. 1. pr. *Arillatur*, L. B.
Arilatur).

Axamenta alatt: *facti*. Igy M. és Corv.-ban.

Adgretus «boni codd.» és Corv.

Ambrones alatt *Teutonisque* helyett M. Gu. 2. és C. *Teoto-*
nosque.

Aemiliam alatt Aemylon M. és Corv., csakhogy itt emilon-nak írva.

Asserere alatt inseruntur helyett Gu. 2. és Corv. inserunt s így Lindemann.

Afvolut alatt avolant Gu. 2. et M. ut videtur, s így Corvianus is.

Ausis és Audacias Gu. 2. és Corv.-ban megfordított rendben.

Ausculari és Arabice Gu. 2. és Corv.-ban megfordított rendben.

Conventus alatt a magistratibus helyett M. és C.-ban magistratibus.

Casinam csak M. C.-ben így.

u. o. Casina helyett M. Gu. 2. és C.-ban Casia.

Cyllenius alatt Cyllenia helyett M. és Corv. Cillenia.

Cumeram alatt κάσιλον. Így M. Gu. 2. és Corv.

Dracones alatt ἀπό τοῦ δέρκεσθαι így Corv. apo tu derkeste M. és Gu. 2.

Dalivum így M. és Corv. (ed. vet. et vulg.) Dalivium Lind. e cett. codd. ut videtur.

Delaniare alatt discindit helyett Gu. 2. és Corv. discidit.

Elumbum alatt evulso M. Gu. 2. és Corv. (avulso vulg.)

Epilimma így M. Gu. 2. és Corv. (Gu. 1. és pr.-ről nincsen tudomásunk).

Edeatroe alatt ἀπό τῶν ἐδεσμάτων csak Corv.-ban hibátlan. Gu. 2. apoton adesmaton. M.-ről hallgat Lind.

Examen alatt apium M. Gu. 2. és Corv.

Favissae helyett Gu. 2. és Corv. Favisee.

Fiber alatt quadripes M. Gu. 2. és C. (a többi quadrupes).

Gemursa alatt qui id helyett M. Gu. 2. és C. quid.

Jubar alatt vel ἔσπερον csak M. és Corv. van meg.

Hippius alatt iaciebant helyett M. és Corv. iacebant.

Horreum alatt dicebant farreum helyett Gu. 2. és Corvb. farreum dicebant.

Italia alatt Atte Lydo * helyett M. Gu. 2. és C. Attelido.

Loebesum alatt ἔλοιβιν καὶ λοιβιν v. ö. M. és Gu. 2.

Lenones alatt: adolescentulos M. Gu. 2. és C. (adolescentulos vulg.).

Magnam socrum alatt appellat M. Gu. és Corv.-ban hiányzik.

Modo alatt correptum helyett *correptam* mint Gu. 2. és Lind. Mustricula alatt *mustriculam* M. Gu. 2. és Corv. (a többib. *mustricolam*).

Mortem obisse alatt *isse* M. Gu. 2. és Corv. (iisse a többi).

Manare solem alatt *dictum mane putant* csak Gu. 2. és Corvinianus.

Negibundum helyett *Negabundum* Gu. 2. és Corv. és így Lind.

Obherbescere a Gu. 2.-ban *Obebescere*, a C.-ban *Obebescere*.
Opportune helyett Gu. 2. és Corv. *Oportune*.

Percontatio alatt *aquae altitudinem* helyett Gu. 2. és Corv. *altitudinem aquae*.

Parrici † alatt *paricidas* Mon. Gu. 2. és Corv.

Prosumia alatt *speculatorium* helyett Mon. és Corv. *speculatorum*.

Pugio alatt *est* a Mon. és Corv.-ban hiányzik.

Piacularia alatt *cecidisset* Gu. 2. és Corv.-b. (a többib. *decidisset*).

Quisquiliae alatt *quicquidcadiae* csak Gu. 2. és Corv.-ban.

Rica » *sucida* csak a Mon. és Corv.-ban.

Seclusa » *appellabant* M. Gu. 2. és Corv. (a többi *appellant*).

Sucerotilla alatt *Feminina* helyett *Feminea* a Mon. és Corv.-ban.

Suppreum így a Mon. és Corv. (a többib. *Supremum*).

Subrumari alatt *lacte* M. Gu. 2. és Corv.-ban (*Festusnál is így*).

Tuor alatt *tuor* helyett a Mon. és Corv.-ban *tuor*.

Veterinam alatt *venterinam* helyett Gu. 2. és Cor. *vaterinam*.

Vallescit alatt *eiciuntur* így Mon. és Corv.

E találkozás esakis úgy magyarázható, hogy codexünk *arche-*typusát jó családágbeli codex szerint javították. Úgy de még azt is kell tudatnunk, hogy a Corvinianus olykor az összes Paulus-codexek ellenére csak a **Festus-codexsel** egyez.

Murtiae Festusnál s a Corv.-ban *Murciae*.

Mutini Titini így csak Festusnál s a Corvinianusban azzal a különbséggel, hogy egy szóba van írva.

Ugyanabban a cikkben minden codex praetextatis-t mond; de rectius Paulus praetextis scripsisset mondja Müller. Codexünk csakugyan így mondja s Festusnál is így olvassuk.

Mundum alatt conserebatur helyett conserebant s így Festusnál is.

Mater Matuta alatt minden cod. manes-t mond. A Corv. és Fest. *manis*-t.

Nebulo cikk végén a Corv.-ban *neq₃ nugator*. Festusnál is a Nebulo cikk után *nequ., nugator*.

Orca alatt uniformi helyett a Corv.-ban eredetileg *informi* de uniformira változtatva. Festusnál *informi*, amit Müller Paulus szövegében helyesebbnek vél.

Ostinet helyett a Corv.-ban és Festusnál *Obstinet*, a mit Scaliger Paulus szövegében is helyreállítani akar.

Oscentare alatt quod turpe *habebatur* helyett a Corv.-ban és Festusnál quod turpe *habetur* (Corv. posset. Fest. possit: potuisset Paul.)

Percontatio alatt Alii volunt *percuntationem* dici. Így csak a Corv. Festusnál is *percuntatio*). A többi codex mind *percontationem*-et mond.

Perfacul alatt *per se facul* három szóban csak a Corvb. mint Festusnál is.

Possessio alatt *agri quidam* helyett a Corv. *quidam agri* s így Festusnál is.

Pupinia alatt *Popinio* helyett a Corv. Festussal egyezőleg *Pupinio*-t mond s Scaliger is így akarja.

Puelli alatt *deminutionem* helyett a Corvb. s Festusnál *diminutionem*.

Redhostire után a Corvinianusban Festusnak eme czikke áll: *Redivium (így Corv.) est ex vetusto renovatum*. A többi Paulus-codexben semmi nyoma.

Solea alatt (301. lap) *exstruitur* helyett Corv. és Festus *extruitur*.

Succenturiare helyett (306. lap) a Corv.-ban *Subcenturiare* és alább *subcenturia* ez utóbbi Festusnál is így.

Sapere alatt (323. l.) *ponebant* helyett Corv. és Fest. *dicebant*.

Stalagmium alatt (316. lap.) genus ornamenti aurium helyett *genus inaurium* Fest. és Corv.

Spira alatt (331. l.) *in orbem convolutus* csak Corv. és Festus. Subverbustam alatt verubus helyett Corv. és Fest. veribus. Sollemnia helyett Corv. és Fest. Solemnia.

Silatum alatt ientaculum helyett Festus *iantaculum* s ugyanaz akar lenni a Corvbeli iantacum is.

Tullios alatt a Corv. tulij. Festusnál is egy l-lel.

(Vegrande alatt et uecors helyett ut vecors Corv. Fest és Gu. 1).

(Vacerram soleant helyett Corv. Fest. és L. solent.)

A Corvinianus tökéletes méltatásához még a következőt is kell tudomásul vennünk.

Cnephosum-ot a L. és Gu. 1. Cnephosumnak **Vrsinus** codexe Cnephosumnak a Corvinianus Cnephosum-nak mondja. Schmitz Beiträge zur latein. Sprach- und Literaturkunde Lipcs. 1877. 35. lap. a Cnephosum alakot tartja a szövegbe fölveendőnek.

Noctilugam helyett Ursinus *Noctilucam*-ot ír: a Corvinianusban ugyanaz áll.

Stipem alatt Paulusnál *et de eo quod*, Festusnál *et de eo quae* áll, mi nem illik a mondatba, Ursinus *et id quodra* javította s a mi codexünk is így mondja.

Tama alatt Paulusnál is, Festusnál is Lucilius nevét olvasuk. Ursinus oldaljegyzetében azt mondja, hogy: al. Lucretius (Müller szerint: *Lucretius* mg. A. Aug.). A Corvinianusban Lucretius áll.

A következő helyeken codexünk egyedül csak Antonius Augustinussal egyez:

Az egészen homályos Expreta helyett **Antonius Augustinus** oldaljegyzete experta-t mond. Nálunk is experta áll.

Gingriator A. Aug. in mg. A codexek közül csak a miénkben van meg.

A hibás Raviliae-ről azt mondja Müller, hogy «Ravillae corr. A. Aug. in mg. Cognomen fuisse L. Cognomen fuisse L. Cassii Longini censoris, monet Scal. A mi codexünk Ravile-t mond; de

tudnivaló, hogy *ae* helyett többnyire *e-t*, két *l* helyett többnyire egyet ír. E szerint a Corvinianus is a Ravillae mellett bizonyít.

Samnites alatt *σαΐνα* csakis a mi codexünkben van helyesen, A. Augustinus in mg. szintén így (M. *σαΐνα*, Gu. 2. saypia, B. *σαύρινα*).

Supat helyett sipat coni. A. Aug. in mg. mondja Müller. A mi codexünkben ugyancsak *sipat* áll.

V. ö. *Consiptum*: *invenitur*, Mortem obisse.

A **Barth-féle Paulus-codexekkel is** találkozok a Corvinianus és pedig a következőkben:

Clunes alatt *infractos* helyett az edit. pr. (edd. vett.) et cod. Barthii Advers XLI. 8. *inflatos* áll s ugyanaz áll a Corv.-ban is.

Delicatum alatt *litum* helyett a Corvinianusban és a Basileensisben (teste Barth. Adv. XL. 16.) *politum* áll.

Atrabilis (Lind. és Müller Atra bilist ír) csak Corv. és Basil. (Barth. Adv. XL. 14.).

Curia alatt Calabria helyett M. Gu. 2. pr. és a Barth-féle codexek (Advers. XL. 20.) valamint a Corvinianus is Culabra-t mondanak.

Cyprio bovi merendam alatt az Ennius Sat. 42. vben code-xünk a helyes *pascit*-ot nyújtja. Ugyanaz áll Lindemann szerint M. B. Gu. 1. és pr.-ben Müller és Vahlen szerint a Mon. edd. vet. és libri Barthii (Adv. XLI. 8.)-ban.

V. ö. még Dusmo, Glittis, Ruma.

A mi különös figyelmet érdemel, az, hogy több olyas, a mit **Scaliger** conjecturából ír, már a mi codexünkben találkozik.

Nevezetesen:

Avus alatt *quoniam* helyett Codexünkben és Scaligernél *cum*.

Aegeum mare alatt az Amazonum regina neve a Paulus-codexek szerint Aege; Scaliger Aegaea-ra igazítja. A mi codexünk az egyedüli, mely szintén egea-nak mondja.

Dubenus-t Scaliger Dubienusnsk írja. A Corvinianus is így.

Magisteria alatt Scaligernél és a Corvinianusban *qui magis caeteris possunt* helyett *quae magis caeteris possunt* áll.

Meritavere Cato ait pro meruere. Scaligernél így van:

Meritavere (idem) Cato ait stb. A Corvinianus is így mondja.

Maior consul alatt *Praetor autem maior urbanus* helyett Scaligernél (Lind. szerint). *Praetor autem maior urbano* s így a *Corvinianusban* is. (Az 1576. évi kiadásb. *urbanus* áll.)

Obtutu alatt tuor helyett Scaliger tueor-t ír, s a *Corvinianus* is tueor-t mond.

Omen alatt *augurium, quod non avibus aliove modo fit*-ből Scaliger Lips. és a mi codexünk a *non*-t elhagyja.

Ostinet pro ostendit Scaliger szerint *Obstinet*. Festusnál s a *Corvinianusban* is így hangzik e szó.

Perfacul alatt *persefacul*-t Scaliger három szóba írja s így van az a *Corvinianusban* is.

Pupinia alatt *Popinio* helyett Scaliger *Pupinio*-t következtett s a *Corvinianus* csakugyan így mondja.

Rutilium alatt *rutiliae* helyett Scaliger *rutilae*-t ír. Codexünk is így csak azzal a különbséggel hogy *ae* helyett mint egyebütt úgy itt is egyszerűn *e*-t tesz.

Romulus et Remus alatt *robore* helyett Scaliger a *robore*-t ír. Codexünkben hibásan *arbore* áll; de így is arra mutat, hogy az anyacodexben a *robore* volt.

Redibitur alatt *quod et qui dedit* elején a *quod*-ot Scaliger is codexünk is elhagyta.

Regalia alatt *appellabant*-ot Scaliger *appellantur*-ra változtatja, s ugyanúgy mondja a *Corv.* is.

Succidonea hostia alatt *scilicet*-et Scaliger is codexünk is elhagyta.

Sarpere enim antiqui pro pugnare ponebant. Így a *Paulus-codexek*. Festusnál dicebant s a *Corvinianus* és Scaliger ugyancsak dicebant-ot teszük ponebant helyébe.

Stalagmium genus ornamenti aurium, Így *M. Gu. 2. 1. B. L. pr.* Lind. és Müller. Scaliger (s a régi vulgata) Festussal egyezőleg ornamentum aurium helyett csak azt írja, hogy *inaurium*. Ugyan azt akarja codexünk is: *Stalagimeum* genus inlaurium.

Taurii alatt ez áll: ob hoc diis inferis instituto *Taurii* vocati sunt. Scaliger institutihoz hozzáteszi ludi, a mi codexünkben csakugyan megvan.

Taurus alatt *existimatur* helyett Scaliger *existimabant*-ot ír. Codexünk is így mondja.

V.ö. még: *Coniptum*, *Callim*, *Calaris*, *Corius lupus**, *Cullus*,

Dubat, Deprensa, Delibare, Posticum (ad meridiem *utique*) Procolare, Prodigiatores haruspices, Prodit cupide, Plauti, Prox, Quoniam, Socordiam, Stipem, Suremit, Sacrosanctum, Spondere (342. lap).

E megegyezés igazán meglepő, pedig Scaliger, mint Müller mondja, neque codicem neque ulla alia subsidia adhibuit, sed ex solo A. Augustini exemplari felicissima ingenii acie dispecto Festum magis auxit, quam alius quisquam criticus ex opulentissimo apparatu . . . . hic magni viri admirationem non possum fortioribus verbis prodere, quam Lipsii, qui: *Nihil posse divinins proclamavit.*

Augustinus kiadását nem láthattam; nem tudom tehát, hogy nem-e jobbadán Augustinus oldaljegyzeteinek kell a Scaliger s codexünk közti megegyezést tulajdonítanunk. Müller helylyelközzel idézi ugyan Augustinus lectióit; de Müller jegyzetei a dolog kiderítésére nem elégségek.

A görög idézetek.

A mint már föntebb mondtuk, külön kéz írta a latin szöveget, külön a görögöt.

Itt-ott azonban a latin szöveg írója maga írta a görög szót s pedig (egy-két esetet kivéve) latinúl, a mi arra mutat, hogy az anyacodexben is latinúl volt írva.

Péld. a mit Lindemann így ír:

Basilicae ἀπὸ τοῦ βασιλέως minden cod.-ben latin betűkkel Basilica a basileo-nak írva.

Balaena alatt valamint M. Gu. 2. 1. L. pr.-ben úgy nálunk is phalenam áll φάλαιαν helyett.

Bulimam alatt βου Bu-nak s a rákövetkező a praepositióval egybe van írva, βούπαιδας bupedas-nak csak úgy mint M. Gu. 2. 1. pr.-ben. βούσυκον pedig busicon-nak (Gu. 2. 1. is így. M. busicyon, B. bussicon).

Cybiium alatt κῆβοι helyett codexünkben cibe azaz cyboe áll. Megegyez vele M. Gu. 2. pr.; B.-ben cybae.

Mit Müller Δέρρης-nek, Lindemann Δέρρης-nek ír, Gu. 2. 1. B. s a mi codexünkben Derrhis-nek, M.-ben Derhis-nek, pr.-ben Deris-nek van írva.

Δῆμοι: minden codexben Demoe (Corv. Deme).

Eudiaeon alatt *χλυσμός* helyett minden codexben latin írás áll. M. Gu. 2. 1. B.-ben : *climos*, L.-ben *chimos*, Corv.-ban *elimos* (vg. *chymos*).

Exagogen mindenütt így van írva. De a minő okból Derrhis helyébe *Δέρρεις*-t, Demoe helyébe *Δῆμοι*-t tesznek, itt is görög írást követelhetnénk, annál is inkább, mert codexünknek Exagogen-ra czélzó oldaljegyzeze *ἐξαγωγῆν*.

Herma-t is latinul írják; mert a mint Müller mondja : in codicibus nullum Graecarum literarum vestigium. Megvan a vestigium a mi codexünkben. Itt a *Helvacea*-féle s a rá következő czikk hibásan össze van kapcsolva, így : *heluis ἡ ἔλμα* a *greis ponitur* stb. a helyett, hogy *helvus* után új czikkül *Ἔρμα* a *Graecis ponitur* stb.

Lautumias alatt *λατομίας* codexünkben *latomias*-nak van írva. (B.-ben *lautumias*, pr.-ben *laotomias* áll.)

Lues alatt *λύτρα* ez első helyen, hol codexünkben *dittographia* van, *terra*-nak és *littera*-nak, a másikk helyen megint *littera*-nak van írva. Világos jele annak, hogy a másoló latin betűket olvasott.

Lymphae alatt *νυμφολήπτους* minden codexben latinul van írva.

M. és pr.-ben *nimpholeptus*.

Gu. 2.-ben *nympholectus*.

B.-ben *nympholeptos* (oldaljegy. *νυμφωλόπτους*).

L.-ben *lympholentos*.

Corv.-ban *nimpholatos*. (Gu. 1. elhagyta egészen.)

Pilare alatt *fures φιλήτας* helyett (szerintem t. i. így kell írni) valamint a többi cod. úgy a miénk is csak latin írást mutat.

M. *fures piletas*.

Gu. 2. *fures piletas*.

Gu. 1. *plures piletas*.

B. *plines piletas, pileatas plures*.

pr. *plures plecys*.

Corv. *plures pillatas*.

Pagi alatt *παγαί* helyett codexünkben *page* azaz *pagae* áll. Csak az oldaljegyzet mondja, hogy *πηγή* (B. is *pagae*, de margóján *παγαί*).

Pegasides alatt *ἰπποχρόνη* helyett hippocrene áll (B.-ben is; de oldaljegy. *ἰπποχρόνη*. M.-ben yppocrena, Gu. 2.-ben yppocrene).

Rienes alatt *νεφρούς*, codexünkben nefrus-nak van írva. (A többi codexről nincs értesülésünk. Festusnál görögül van.)

Aegrum alatt *αἷ* codexünkben *ai*-nak van írva, a mi animi-t jelent. E hiba is bizonyítja, hogy a másoló latin betűket látott maga előtt.

V. ö. *ai* M. Gu. 2. 1. *aiai* B. — A pr. elhagyta.

Labes alatt codexünkben metaphoricos áll, *μεταφορικῶς* helyett. (A többi codexről nem vagyunk értesülve.)

Praedonulos alatt hippocaristicos azaz hypocoristicos. Festusnál is latinúl; de kétségtelen, hogy itt is ott is görögül kell írni, hacsak a másoló tettét megörökíteni nem akarjuk.

Codexünk két helyén a görög szó latinúl is görögül is van írva, t. i. Barathrum alatt *bathis βαθῖς* (a latin az 1. a görög a 2. kéztől való). A többi codexben Lindemann szerint *bathis* M. Gu. 2. 1. pr. B. in marg. *βαθῖως βάριως*.

Maeandrum alatt meandrus *μαιανδρος*.

Mindezen adatokból kiderül, hogy a Corvinianus anyacodexében a görög szók eredetileg latinúl voltak írva vagy mind, vagy legalább egy részük. A görög írás később jutott a szövegbe.

Innét magyarázható az, hogy miért találni codexünkben oly görög szókat, melyek más Paulus-codexben elő nem fordulnak.

Péld. Apricum alatt: *φρίκη* * helyett *φρίττω*.

		<i>ἀφρικῆς</i>	»	<i>αφρίττων</i> .
Adolescit	»	<i>ἀλδήσχω</i> *	»	<i>ἀττάλω</i> (<i>ἀτάλλω</i> akar lenni).

Agnus	»	<i>ἀμνός</i>	»	<i>ἀγνός</i> .
Effari	»	<i>ᾠς φάτο</i>	»	<i>ἔφατο</i> .
Ervum	»	<i>ἄροβος</i>	»	<i>ἔρβος</i> .
Frater	»	<i>φρήτηρ</i>	»	<i>φρατήρ</i> .

Oldaljegyzetek és közbetoldások.

Codexünkben egy pár oldaljegyzet is találkozik. A görög kéztől valók. Csak azokat közlöm itt, melyek nem tartoznak Paulus szövegéhez, hanem valami új megjegyzést toldanak hozzá:

Aurichalcum czikk ab aere szavaihoz $\acute{o}$ $\chi\acute{\alpha}\lambda\kappa\omicron\varsigma$.

Capse alatt quos illi dicunt mellé $\kappa\acute{\alpha}\mu\pi\tau\omega$ flec (olv. flecto).

A szó végét a könyv bekötésekor levágták.

Curis czikkhez Quirinus magyarázatául:

[$\chi\omicron\iota$] $\rho\alpha\nu\omicron\varsigma$ $\eta\pi\alpha\tau\omicron\rho$. Eleje a könyv szélével együtt veszett el.

Chaos czikkhez Janus-ra vonatkozólag: $\iota\alpha\nu\delta\omicron\varsigma$ $d\acute{i}\xi\iota\tau$ $\acute{g}\rho$.

A többi az első bekötéskor veszett el; mert a török könyvkötő, hogy a marginale-t le ne vágja, a lapnak azt a kis részét behajtottá, s így meglátszik, milyen széle volt azelőtt a könyvnek.

Deus czikkhez ex Graeco esse dictum-ra vonatkozólag: $\theta\epsilon\delta\omicron\varsigma$.

Clavim czikkhez, de tulajdonképen Claudere-ra szól: $\kappa\lambda\acute{\upsilon}\epsilon\iota\nu$ $\kappa\lambda\epsilon\tilde{\iota}\nu$ ($\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\epsilon\iota\nu$, $\kappa\lambda\epsilon\tilde{\iota}\nu$ helyett) mert Claudere czikk descendit szava után «Vulgo additur $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\omega$ $\kappa\alpha\iota$ $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\varsigma$, quae om. L. M. Gu. 1. 2. S. ex Gr. descendit $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\omega$ $\kappa\alpha\iota$ $\kappa\lambda\epsilon\iota\varsigma$ (sic) B. caeo caecelis pr.» Lind.

Dictynna czikkhez: $\delta\epsilon\iota\kappa\nu\acute{\omicron}\omega$ ostendo.

(B. cod. ostendat után így folytatja: vel a retibus, quae $\delta\upsilon\kappa\tau\omega$ Graeci vocant, est enim dea venandi).

Exagogen-ra céloz az Examussim elé írt $\acute{\epsilon}\xi\alpha\gamma\omega\gamma\eta\nu$.

Erebum czikk Erebo natam noctem szavaira szól:

$\nu\acute{\omicron}\xi$ $\acute{\epsilon}\rho\epsilon\beta\acute{\epsilon}\nu\eta$.

Pagi czikk szövegében: page (azaz pagae). Oldalt $\pi\eta\gamma\eta$.

Romulus et Remus a virtute hoc est után: $\rho\omega\mu\acute{\upsilon}$.

A marginálék után felsorolom mind azt a mit interpolatio-félének tekinthetünk.

Agere alatt age után *Titire* (a rosszabb családág minden codexében?).

Aemidum tumidum után *dicitur*.

Aristophorum czikk után $\tau\delta$ $\acute{\alpha}\rho\iota\sigma\tau\omicron\nu$.

Allicit czikknek frustrantem szava helyett frustrando rem áll; mi ebből keletkezett frustran tē. B. így olvasta: frustrando te (a pr. csak frustrando-t ír), a mi codexünkben a tē már rem-mé változott.

Boare alatt a Graeco descendit után $\beta\omicron\omega$ áll. Lindemann is így: Sic scripsi e B., in quo est $\acute{\alpha}\pi\delta$ $\tau\omicron\tilde{\upsilon}$ $\beta\omicron\omega$. boon L., boao pr., ut vulg. $\beta\omicron\acute{\omega}$ habet.

(Barathrum: bathis $\beta\alpha\theta\delta\omicron\varsigma$ már szóba volt.)

Concilium: id est vocando után $\kappa\alpha\lambda\acute{\epsilon}\tilde{\iota}\tilde{\upsilon}$.

Chilo — labrorum után $\tau\delta$ $\chi\epsilon\acute{\iota}\lambda\omicron\varsigma$.

Camara et camuri-boves a curvatione ex Graeco κάμπη dicuntur. Codexünkben: ex greco dicuntur κάμαρα fornix. V. ö. Lips., mely a cikket így toldja meg: Camera fornix est.

Cappas cikk végén ez áll: appellant ἀπὸ τοῦ κάμπτω.

Calones calcei ex ligno facti. Így minden codex. Csak a Corvinianus az, mely megtoldja: τὸ καλὸν lignum. Valamint a Camara cikkben a fornix, úgy itt a lignum szó az első kéztől való, s ez hagyta a görög szó számára a hézagot. Jele hogy e toldalék már az anyacodexben megvolt.

Cerritus furiosus után ez a toldalék következik: Plautus iube hanc procerritam circumferri.

V. ö. Berol. Iube hanc procerritam circumferri. Coacae a coluendo dictae és Lips. Plautus in Amphitrione Iube hunc procerritum circumferri. (Plaut. Amph. 775 = II. 2. 144. Fleckeisen: Quaero, quin tu istane iubes Pro cerrita circumferri?)

Cervaria alatt ovis után dicitur («quod om. B. M. Gu. 2.»). Aemidum tumidum után dicitur.

Cyprio bovi alatt esse paludem piscibus demonstrat. A piscibus szó az előbbi piscibusmiatt hibából esúszott be ide.

Comptus alatt apud quos κομμεῖν dicitur comere, et κόσμιος, qui apud nos helyett ez áll:

apud nos κομέω harno (és hézag).

Claudiana alatt post scenam után factis («vulgo additur») collectis, collectus helyett.

Danistae cikk után δανειστῆς. δανίζω.

Donaticae coronae dictae után: sunt.

Delicata alatt dicatus után: id est consecratur («add. pr.»).

Examen alatt investigatio] examinatio add L. B. Gu. 1.

Corv. ezt így adja: ex aio.

Exodium exitum cikk után: ἐξόδιον.

Facem alatt praeferebant helyett prae se ferebant.

Flumentana alatt appellata quod helyett appellata est quia.

Frigere alatt venit φρουγεῖν helyett φρίττω .i. horreo venit.

Hernici dicti után sunt.

Mundus alatt purus után: quod et grece κοσμὸς significat (A latin még az 1. kéztől való).

Mapalia alatt cohortes rotundae helyett colores rotundae cohortes cortes (így Gu. 1. és pr. V. ö. L. M. Gu. 2.).

Meritavere alatt Cato előtt idem.

Murrata alatt diis suis libare előtt murram (B.-ben suis után).

Nebulo czikk után nequam nugator, mi Festusnál is megvan.

Nepa alatt Dabo me ad parietem helyett ez áll: ad recessum cedam ad parietem.

Nothum . . . dicitur után νοθος.

Oreus . . . appellatur után ἀπὸ τῶν ὀρέων.

Oestrum furor Graeco vocabulo helyett ez áll: Oestrum furor a' greco vocabulo οἴστρος.

Pietatem alatt Romani előtt antiqui.

Protelare alatt τῆλε helyett τῆλε l' (az az vel) τῆλοθεν.

Rodusculana alatt appellata quo helyett qd' appellata est qd'.

Sors czikk így szól: Sors est patri κληρὸς significat. E helyett: Sors et patrimonium significat. A másoló patri végét nem birta elolvasni s hézagot hagyott. A görög kéz a Sors görög fordítását iktatta beléje.

Supercilia alatt unde et Lucina dicta est helyett ez áll: unde supercilia et Lucina dicta est.

Spira alatt funis nauticus után in orbem convolutus áll, mi Festusnál is megvan.

Simultas alatt simul előtt odientes se.

Servorum dies alatt filius ancillae után: natus est vel quod eo die aedem Dianae dedicavit. A Corvinianus anyacodexében az örökölt szöveg ancillae után csak ennyiből állott: natus est (így L. Gu. 1. pr. is) de jó codex után javították s ezt írták szélére: vel quod eo die aedem Dianae dedicavit. Így került a két olvasás együvé.

Scholae alatt ex Graeco, a vacatione helyett ex Graeco σχολή (mint B.-ben) vocatione.

Titivillitium alatt titivilicio előtt tuo áll.

Trachali alatt muricum helyett muri cū (hézag) eu (nyilván dittographia volt az anyacodben).

Arimineses maritimi homines helyett arimines hominis maritimi homines.

Struices alatt dicebant előtt antiqui.

Legvégére hagytuk ama glossákat, melyek a Müller-féle kiadásból vagy egészen hiányzanak, vagy a függelékébe kerültek :

Abitioném (Ambitionem-nek írva) antiqui dicebant mortem. Müller 380. lap ezt jegyzi hozzá : ex Ald. vg.

Adversus aut contrarium sit (olv. *significat*) aut idem quod erga.

Müller : ex ed. vet. Ald. vg. Haec glossa non dubito, quin vel typhothetarum vel scribae negligentia apud Lind. omissa ac Paulo p. 13. post voc. Adpromissor restituenda sit.

Astutus arte tutus.

Müll. : etiam haec glossa . . . Paulo p. 6. post voc. Astu red-denda erit.

Comoedias czikkre következnek :

Cicumavis noctua.

Müll. : e vg. Isidori Glossae : Cecuma noctua.

Nebulo czikk végén : nequam nugator.

Redhostire után :

Redivium (= Redivivum) est ex vetusto renovatum. Megvan Festusnál p. 273. M.

Hogy nemcsak Festus és más Paulus-codex után javították és pótolgatták a Corvinianus anya-codexét, hanem egyéb kútfőt is használtak, mutatja például a Népa-féle czikk. Plautus verse Paulusnál így szól : Dabo me ad parietem e. q. s.

Festusnál : Recessim dabo me ad parietem e. q. s.

Corvinianusban : ad recessum cedam ad parietem.

Magában Plautus darabjában Casina II. 8, 7. valamint Noniusnál is (p. 145, 14.) szinte cedam áll dabo me helyett. A *cedam* tehát ilyenféle kútfőből került a Corvinianus anyacodexébe.

Hogy az anyacodex emendatora itt-ott saját esze szerint járt el, bizonyítják a következő példák :

epit. 71, 2. *Deinceps*, qui deinde coepit, ut *princeps*, qui primum coepit. A Corv. azt mondja hogy *Deinceps* qui deinde cepit, ut *princeps*, qui *populum* cepit.

epit. 75, 3. *Deincipem* antiqui dicebant proxime quemque captum, ut *principem* primum captum. A Corvinianus proxime

quemque *capitum* és *primum capitum*-ot mond. De v. ö. epit. 19, 13. *Anceps* significare videtur id, quod ex utraque parte caput habeat, et secures bipennes; sed magis a capiendo, quod ex utraque parte aequae captatur appellatum est.

epit. 184, 12. *Obturare* ex Graeco trahitur ab eo, quod illi ostia dicunt *θύρας*. A Corvinianusban így: *Obturare* ex greco trahitur ab eo, qd' illi hostias *θύρας* dicunt. E ferdtés úgy keletkezett, hogy ostia, mi igen sokszor történt, h-val volt írva. Mutatja a Berolinen-sis, hol *θύρας* hostia dicunt áll. Eme hostia félreértést okozott. Egyesszámú nominativusnak látszott, mely nem illett dicunthoz, azért hostias-ra változtatták. Így van az az edit. princeps-ben is. Mert hostias-hoz *θύρας* nem illett, ennél fogva *θύρας* helyett azt írták, hogy *θύρας*.

epit. 279, 6. *Reapse est reipsa*. Így a hagyomány. A Corv. eltérőleg így:

Re ab se est re ipsa.

Egyik másik példát nem annyira az archetypus emendatorának mint a Corvinianus írójának szeretném betudni, ha arról nem győződtem volna meg, hogy ő az anya-codexet minden okoskodás nélkül, együgyű hűséggel másolta. Maga semmit nem toldott, szándékosan semmit nem változtatott. A mit rontott, tudatlanságból, elhamarkodásból vagy azért rontotta, mert elolvasni nem bírta. Keze alatt tömérdek czikk érthetlenné vagy nevetségessé válik.

A trójai fa-lóból, equum Dureum-ból diurum-ot csinál, rerum-ból rex-et, poculi-ból populi-t, fulgus-ból fagus-t, legione-ból religione-t corpore-ból, tempore-t, panguntur-ból pungantur-t, fibula-ból fabula-t, fabam-ból is Fabula-t, barba-ból herba-t, mimicum-ból inimicum-ot, vovendi mos-ból vivendi modus-t, sudante-ból suadente-t, unciarumból nuptiarum-ot, pecora-ból pectora-t, Papillae capitula mammarum-ból capitula marmorum-ot, versus pangi vel figi in cera dicuntur-ból versus pangi vel figi in terra dicuntur stb. stb.

Még az is meglátszik codexünkön, hogy írója olasz ember volt. Sok szó az olasz kiejtés szerint van írva;

fugierat (Regifugium alatt),

Magior (de a g-t megint kihúzta),

girant (gerant helyett Graculi alatt),

Liparese (Lipareses helyett),

Petronesi (Petrones helyett),
 fittilia (Frivola alatt),
 consettare (Cyprio alatt),
 cottitare (Coquitare alatt),
 pitture (Maeandrum alatt),
 Rotondam stb.

Én a codex collatiójába mindent fölvettem, ami valamiképen tanuságos lehet. Valamint az orvos előtt a betegségek, úgy a coniecturalis critica előtt a szövegbeli hibák is érdekesek. Sok mindent tanulunk a hibákból.

1. Megismertetik velünk a codex íróját; hogy okos és lelkiismeretes librarius volt-e vagy pedig nem.

2. Megismertetik velünk az anyacodex állapotát: hogy melyik része volt gyarlóbb, akár az időtől megviselve, akár pedig rosszabbul írva, s hogy milyen compendiumokat, milyen orthographiát használt stb.

3. A codexek egymás közti rokonságát ugyancsak a hibák segédelmével deríthetjük ki. A csak is codexünkben található ferdeségek idővel talán egy eddig meg nem vizsgált codexxel való rokonság kiderítésére szolgálhatnak.

4. Némelyik hiba annyiban fontos, a mennyiben alakjánál fogva bizonyos lectióra vagy az anyacodex javított voltára vall. Pl. Stalagmium alatt minden codexben genus ornamentum aurium áll, csak a miénkben genus inaurium. E hibás szó azt mutatja, hogy nem ornamentum aurium, hanem inaurium volt az anyacodexben.

Ilia alatt ab ima helyett albina áll, mi arra mutat, hogy az anyacodex javítva volt t. i. az *ab ina* és *a lina* kettős lectio egy szóba van forrasztva.

5. Az is megtörténhetik, hogy a hiba alatt valami jó dolog rejlik; sőt az is, hogy éppen az a helyes, a mit első pillanatra kétségtelen hibának tartunk. Péld. Paulus excerptumának utolsó czikke Vernisera-ról szól: Vernisera messalia auguria. Minden cod. így mondja azt a szót. Eszerint a mi codexünk, mely így adja: Verni scamessalia hibás; pedig ha nem csalódom, éppen ebben rejlik a való. Eredetileg Verni scra volt írva; a compendium elhanyagolással lett belőle Verni scra s a *c-t e*-nek olvasva Vernisera. A mi

codexünkben nem egy szónak van írva, s nem *e* hanem *c*. A kérdéses szó tehát nem Vernisera hanem Verni sacra.

Cura alatt minden más cod. quasi cor edat mond; a Corvinianusban quasi coreda áll, a mit szintén helyesnek gyantók.

A Corv. az egyedüli Paulus-codex, mely Sublimem-et Sublimen-nek mondja. Ezt a közönségesen hibának tartott alakot Ritschl, Ribbeck és Schmitz fényesen igazolták.

Végre 6. a hiba annyiban is tanuságos lehet, a mennyiben a coniecturalis critica emberét egyéb szövegek javításánál sokszor a helyes emendatióra vezeti. Mert azt is kell tudnunk, miből milyen hiba válhatik, hogy adandó alkalommal e tudomásunk segédelmével a valót eltalálhassuk.

Vizsgálódásunk eredménye.

Végül hadd foglaljuk egybe mind azt, a mit vizsgálódásunk kiderített. Az eredményt röviden a következő pontok sorolják elő:

1. Kéziratunk tulajdonképen nem Corvin-codex, hanem Sforza-codex. Az 1447—1466. közti időből való. Olasz ember írta, ki épenséggel nem értett a mű tartalmához, s azért a kézirat örökölt hibáit még számtalan új hibával tetézte.

2. A Corvinianus anyacodexe, a mennyire a Paulus-codexeket ismerjük, többé nem létezik, vagy ha létezik is, nem az előtünk ismeretes codexek közül való.

3. Az anyacodex a esonkaszövegű családághoz tartozott; jó régi példány lehetett, a mint azt tömérdek helyen való olvashatatlanságából s levelei ziláltságából következtethetjük.

4. Az anyacodex javítva volt és pedig:

- a) jó családbeli Paulus-codex után,
- b) Festus után,
- c) itt-ott más kútfők után, és
- d) coniecturából.

E javítás oltotta szövegünkbe ama kevés ugyan, de feltűnő jó lectiókat, melyeket benne találunk, s melyeket más alkalommal külön tárgyalunk.

5. Vizsgálódásunknak az a haszna is van, hogy a Paulus-

codexeknek a Müller-féle más alapon történt osztályozását a codekek családfájával is igazoltuk.

6. Codexünk collatiója kiderítette, hogy a Lindemann-féle apparatus criticus-ban nem lehet mindig bizni, s hogy egyet-mást mellőzött, mit a codekek rokonításánál okvetetlenül tudnunk kell. Egyik-másik glossa, melyet Müller a corollariumba utasított, egy újabb kiadásnál a szöveg sorába iktatandó. Ha Lindemann hallgatással mellőzi is, az nem bizonyítja még, hogy a codexekben nincsenek meg; mert a miénkben megvannak.

Vége vizsgálódásunkból az is kiderült, hogy egy xv. századbeli codex is, mely első tekintetre semmitsem ígér (Mommsen egyenesen ezt mondja: *Es wäre überhaupt ein Wunder, wenn ein Corvinianus, der nach der ganzen Beschaffenheit der Bibliothek doch wahrscheinlich saec. xv. ist, nun für den Paulus, den wir aus Handschriften des X. Jahrh. haben, irgend einen Nutzen gewährte*) hogy ilyen fiatal cod. is különös oknál fogva valami jót is fentartott; s azért codexünk a fáradságos betűszerinti átkutatást mégis megérdemelte. Az excerptumoknak egy újabb kiadásánál kell, hogy a Corvinianust is némi figyelembe részesítsék.

Toldalék. Azóta, hogy azt az értekezést a t. Akademiának bemutattam, már a Trecensist is megkaptam s tökéletesen átvizsgáltam. Ezennel csak annyit akarok a szakemberek örömeire megjegyezni, hogy a troyesi kézirat a Mon. és Gu. 2. méltó rokona. Most még jobban látom, hogy az eddigi apparatus criticus mennyire hiányos, és hogy az, a mi a Corv.-ban meglepett, teszem a Festussal való találkozását, stb. nem correcturának, hanem eredeti hagyománynak kell tekintenünk.

PONORI THEWREWK EMIL.